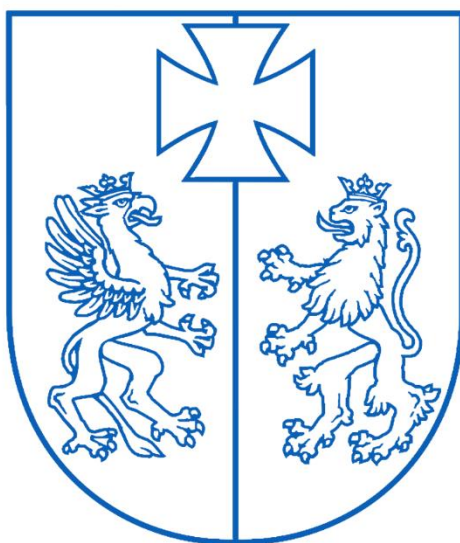

Załącznik nr 1

do Uchwały Nr 575/12332/24

Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie
z dnia 12.03.2024 r

REGIONALNY OŚRODEK POLITYKI SPOŁECZNEJ w RZESZOWIE
INSTYTUCJA SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

**WOJEWÓDZKI PROGRAM
POMOCY SPOŁECZNEJ
NA LATA 2024-2030**

Rzeszów, kwiecień 2024 r.

Projekt Programu został opracowany przez Zespół Roboczy ds. opracowania projektu Wojewódzkiego Programu Pomocy Społecznej na lata 2024-2030, działający pod kierownictwem Pana Jerzego Jęczmienionka - Dyrektora Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie, w składzie:

1. Barbara Krawczyk – Wiceprzewodniczącą Zespołu - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie;
2. Mariola Zajdel – Ostrowska - Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego – Departament Ochrony Zdrowia i Polityki Społecznej;
3. Agnieszka Kisała - Podkarpacki Urząd Wojewódzki – Wydział Polityki Społecznej;
4. Anna Pasaman - Dom Pomocy Społecznej w Gliniku Dolnym;
5. Grzegorz Kozak - Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku;
6. Malwina Misiąg - Centrum Usług Społecznych w Adamówce;
7. Piotr Pierścionek - Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Stalowej Woli;
8. Andżelika Nowak - Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Boguchwale;
9. Daniel Jakubowski - Związek Stowarzyszeń Podkarpacki Bank Żywności w Rzeszowie;
10. Sabina Południak - Rada Działalności Pożytku Publicznego Województwa Podkarpackiego;
11. Eksperti wewnętrzeni - pracownicy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	4
1. Diagnoza	6
1.1. Usługi społeczne.....	6
1.2. Ubóstwo.....	16
1.3. Osoby starsze.....	24
1.4. Osoby w kryzysie bezdomności	34
1.5. Kadra pomocy społecznej.....	39
2. Założenia Programu	45
3. Cele i zadania Programu	47
4. Adresaci Programu i partnerzy	49
5. Zasięg realizacji Programu	49
6. Sposób realizacji i monitoring Programu.....	49
7. Źródła finansowania Programu.....	50
Podsumowanie	51
Spis aktów prawnych	51
Dokumenty programowe i strategiczne	51

Wprowadzenie

Na poziomie województwa podkarpackiego kluczową instytucją kreującą politykę społeczną i koordynującą jej wdrażanie jest Samorząd Województwa Podkarpackiego. Samorząd Województwa odpowiada na potrzeby mieszkańców w sposób bezpośredni i pośredni poprzez realizację wielu zadań, w tym zadań w obszarze polityki społecznej.

Większość zadań realizowanych przez Samorząd skupia się na wsparciu pośrednim, świadczonym przez lokalny samorząd, inne instytucje czy organizacje pozarządowe. W obszarze polityki społecznej większość tych zadań realizuje Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie. Jego głównym zadaniem jest tworzenie programów i koordynowanie regionalnej polityki społecznej. Ostatnia dekada przyniosła wiele istotnych zmian w sytuacji społecznej mieszkańców Podkarpacia, do których można zaliczyć m.in.: spadek bezrobocia, sukcesywny wzrost płacy minimalnej, krajowe rozwiązania finansowe poprawiające sytuację rodzin i dzieci, przyczyniające się do zmniejszenia poziomu ubóstwa, postępujący rozwój usług społecznych oraz coraz częstsze finansowanie i wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w polityce społecznej. Z drugiej strony mamy do czynienia m.in.: z nierównomiernym usytuowaniem infrastruktury społecznej i dostępem do usług społecznych, niekorzystnymi trendami demograficznymi, w tym zmieniającą się sytuacją rodzinno-demograficzną mieszkańców województwa.

Odpowiedzią na stojące przed samorządem województwa zadania w obszarze pomocy społecznej jest Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2024-2030, który przedstawia główne problemy społeczne, które dotyczą mieszkańców województwa. Program wyznacza kierunki działań związane z poprawą życia mieszkańców województwa podkarpackiego oraz zapobieganiem ich wykluczeniu społecznemu.

Program zawiera cel główny i pięć celów szczegółowych oraz zadania do realizacji celów szczegółowych, a tym samym celu głównego. Zakłada się, że interdyscyplinarny charakter Programu oraz zaangażowanie w jego realizację innych instytucji i organizacji przyczyni się do zmniejszenia rozmiarów i skutków wykluczenia społecznego w województwie.

Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2024 - 2030 wpisuje się w „Strategię rozwoju województwa – Podkarpackie 2030”, głównie w zakresie obszarów tematycznych „Działania zmierzające do zmniejszenia poziomu ubóstwa i wykluczenia społecznego w województwie” oraz „Rozwój sektora ekonomii społecznej i solidarnej jako element polityki społecznej województwa”. Ponadto jest spójny z „Krajowym Programem Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2021–2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030”, „Strategią Rozwoju Usług Społecznych, polityka publiczna do 2030 (z perspektywą do 2035 r.)” oraz Podkarpackim Planem Rozwoju Usług Społecznych i Deinstytucjonalizacji na lata 2023-2025.

Zadania samorządu województwa określa ustawa o pomocy społecznej. Skupiają się one głównie na diagnozowaniu problemów społecznych i ich monitorowaniu. Pozostałe to m.in.: praca nad tworzeniem nowych rozwiązań, które będą zmierzały do zmniejszania skali problemu, realizacja opracowanych strategii i programów dotyczących problemów wykluczenia społecznego oraz działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji i kompetencji kadry pomocy społecznej.

Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2024 - 2030 wyznacza kierunki działań realizowane w wymiarze regionalnym, jak i lokalnym. Umożliwia tym samym planowanie i realizację zadań w obszarze przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, które mogą być finansowane ze środków krajowych, regionalnych, jak również ze środków funduszy UE.

1. Diagnoza

1.1. Usługi społeczne

Wyzwaniem dla polityki społecznej związanym z wydłużaniem się życia ludzkiego, przemianami stylów życia i wzorów funkcjonowania rodziny jest zwiększające się zapotrzebowanie na usługi społeczne. Centra Usług Społecznych (CUS) są odpowiedzią na potrzeby społeczeństwa w zakresie dostępu do tych usług, ponadto pełnią rolę koordynatorów lokalnych systemów usługowych¹. Centrum może realizować usługi społeczne będące zadaniami własnymi gminy oraz zadaniami z zakresu administracji rządowej zleconymi gminie. Usługi społeczne według ustawy o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych² podejmowane są przez gminę w celu zaspokajania potrzeb wspólnoty samorządowej. Świadczone są w formie niematerialnej bezpośrednio na rzecz osób, rodzin, grup społecznych, grup mieszkańców o określonych potrzebach lub ogółu mieszkańców. Do usług społecznych należą działania z zakresu: polityki prorodzinnej, wspierania rodziny, systemu pieczy zastępczej, pomocy społecznej, promocji i ochrony zdrowia, wspierania osób niepełnosprawnych, kultury, edukacji publicznej, przeciwdziałania bezrobociu, kultury fizycznej i turystyki, pobudzania aktywności obywatelskiej, mieszkalnictwa, ochrony środowiska oraz reintegracji społecznej i zawodowej. Centrum może realizować usługi społeczne będące zadaniami własnymi powiatu oraz zadaniami z zakresu administracji rządowej zleconymi powiatowi, po uprzednim zawarciu porozumienia pomiędzy gminą, która utworzyła centrum, a powiatem. Porozumienie nie jest zawierane, gdy gmina jest miastem na prawach powiatu. W województwie podkarpackim funkcjonują 4 centra usług społecznych, w miejscowościach: Adamówka (pow. przeworski), Bukowsko (pow. sanocki), Dębica (pow. dębicki), Tryńcza (pow. przeworski). W gminach w których nie funkcjonują centra usług społecznych ww. zadania realizowane są przez ośrodki pomocy społecznej oraz przez inne podmioty publiczne i pozarządowe. Rodzaj usług zależy z jednej strony od potrzeb mieszkańców, z drugiej od zasobów gmin, ich możliwości organizacyjnych i koordynacyjnych. Centrum Usług Społecznych daje możliwość zwiększenia zakresu wsparcia społecznego dla mieszkańców, wykraczającego poza możliwości formalno-prawne ośrodka pomocy społecznej. Koordynacja różnorodnych usług w jednym miejscu jest bardziej korzystna dla ich beneficjentów.

Przez wiele lat funkcjonował tradycyjny model rodziny, który niejako gwarantował opiekę nad potrzebującymi członkami rodziny, w tym osobami starszymi i niepełnosprawnymi. Rodziny

¹ Usługi opiekuńcze realizowane w województwie podkarpackim w 2021 roku, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2022.

² Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych, Dz.U. z 2019 r., poz.1818 z późn. zm.

wielopokoleniowe w większości przypadków zachowywały tę formę, polegającą na dominacji opieki sprawowanej przez członków rodziny, znacznie ograniczając potrzebę działania instytucji opiekuńczych. Obecnie usługi opiekuńcze świadczone w miejscu zamieszkania to forma pomocy o coraz większym zasięgu i znaczeniu społecznym. Spowodowane jest to głównie zwiększającym się udziałem osób starszych w ogólnej liczbie mieszkańców. Ponadto zmianie uległ tradycyjny model rodziny – wzrosła liczba rodzin niepełnych oraz nastąpiło odejście od modelu rodziny wielopokoleniowej. W wyniku spadku liczby urodzeń zmniejszeniu ulega potencjał opiekuńczy rodziny. Sytuacja jeszcze bardziej komplikuje się w rejonach, gdzie na dużą skalę występuje zjawisko emigracji zarobkowej ludzi młodych. W efekcie rodziny stają się mniej liczne, a kontakty mniej intensywne.

Zaspokojenie potrzeb opiekuńczych wymagających wsparcia seniorów często nie jest możliwe ze względu na niewysoki status ekonomiczny osób starszych. Współodpowiedzialność państwa, w tym zakresie jest niezbędną, zarówno poprzez publiczne finansowanie, wsparcie opiekunów nieformalnych, organizowanie usług opiekuńczych, jak również zarządzanie tym sektorem. Ważne jest również zapewnienie odpowiedniej jakości usług – jest to wyzwanie nie tylko z punktu widzenia interesu korzystającej z nich osoby starszej, ale również z perspektywy całej zbiorowości. Usługi społeczne pozwalają na utrzymanie odpowiedniego poziomu życia seniorów oraz zaspokajają podstawowe i niezbędne potrzeby w miejscu zamieszkania, co w dłuższej perspektywie przyczynia się do opóźnienia momentu umieszczenia w placówkach świadczących całodobową opiekę.

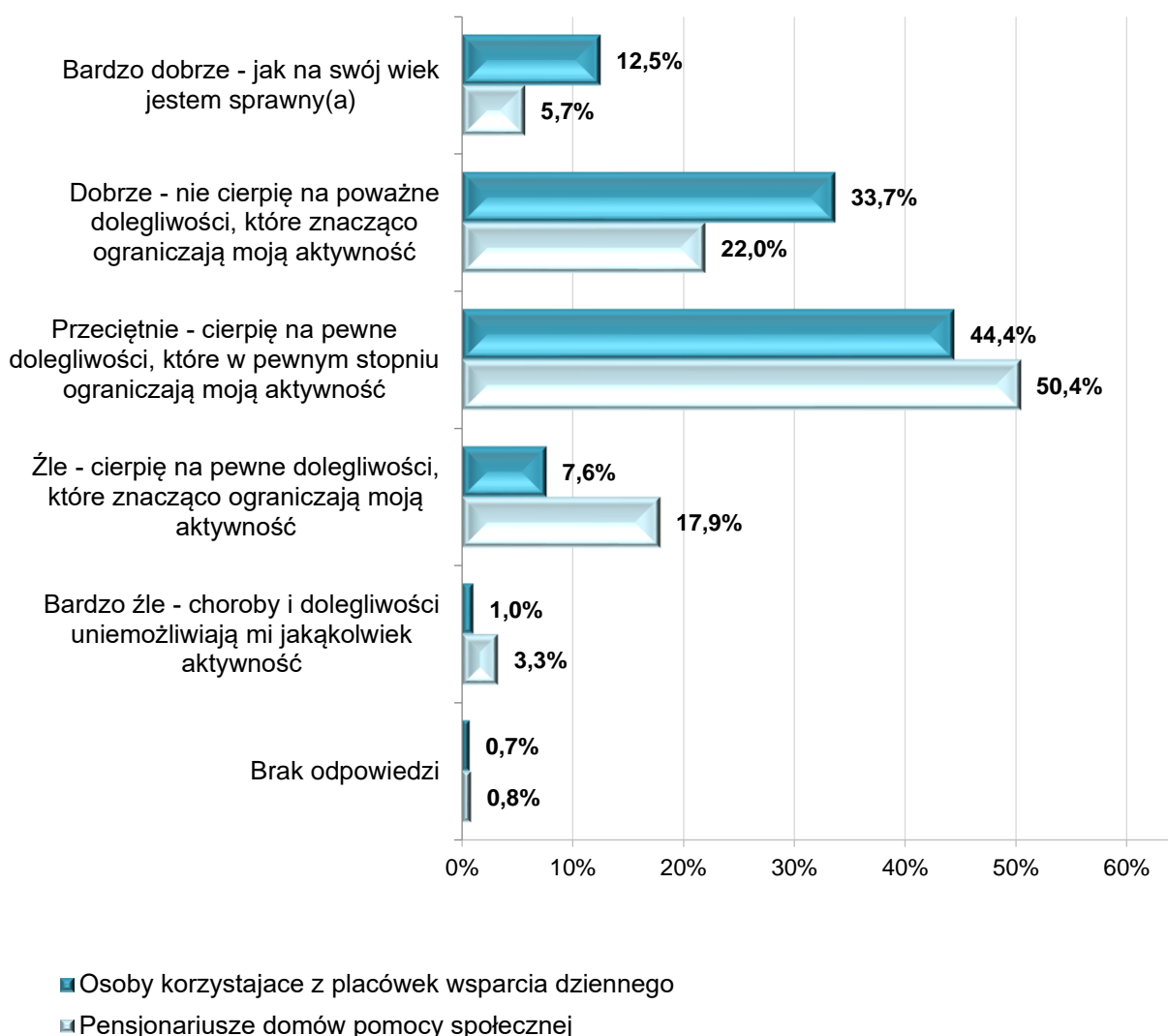
Zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze w społeczności lokalnej jest zależne nie tylko od struktury wiekowej ludności, ale również od kondycji zdrowotnej mieszkańców. Osoby w tym samym wieku mogą mieć różny poziom zapotrzebowania na opiekę w związku z odmiennym stanem zdrowia. Część osób w podeszłym wieku może wymagać całodobowej opieki, natomiast inna grupa może nie potrzebować jej w ogóle. „[...] statystycznie tylko część fazy starości przebiega we względnie zdrowiu. W przypadku polskich mężczyzn jest to nieco ponad 60% dalszej fazy życia, a w przypadku kobiet, ze względu na większą oczekiwaną długość życia — mniej niż połowa³”. Seniorzy, którzy samotnie prowadzą gospodarstwo domowe, są w znacznie gorszej sytuacji niż ci, którzy mieszkają wspólnie z dziećmi lub wnukami. Ich sprawność, a co za tym idzie samodzielność, uzależniona jest od stanu zdrowia⁴. W 2019 roku Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie przeprowadził badanie wśród seniorów korzystających z pomocy udzielanej przez placówki wsparcia dziennego oraz osób umieszczonych w placówkach całodobowych

³ Rafał Bakalarczyk, *Starość po polsku. Propozycja reformy systemu opieki nad osobami starszymi*, Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, Senior Hub. Instytut Polityki Senioralnej, Kraków-Warszawa 2021.

⁴ *Usługi opiekuńcze realizowane w województwie podkarpackim w 2021 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2022.

funkcjonujących na terenie województwa podkarpackiego⁵. Zarówno osoby starsze korzystające z pomocy udzielanej przez placówki wsparcia dziennego (50,4%) oraz umieszczone w placówkach całodobowych (44,4%) w większości stan swojego zdrowia oceniają jako przeciętny, tzn. cierpią na pewne dolegliwości, które w pewnym stopniu ograniczają ich aktywność. Natomiast różnice między tymi grupami osób pojawiają się w przypadku bardziej skrajnych ocen swojego stanu zdrowia. Większy odsetek respondentów oceniających swoje zdrowie jako dobre i bardzo dobre był w grupie korzystających z pomocy udzielanej przez placówki wsparcia dziennego, natomiast osoby przebywające w placówkach całodobowych częściej oceniały swoje zdrowie źle i bardzo źle.

Wykres nr 1. Ocena własnego stanu zdrowia przez osoby korzystające z placówek wsparcia dziennego oraz pensjonariuszy domów pomocy społecznej

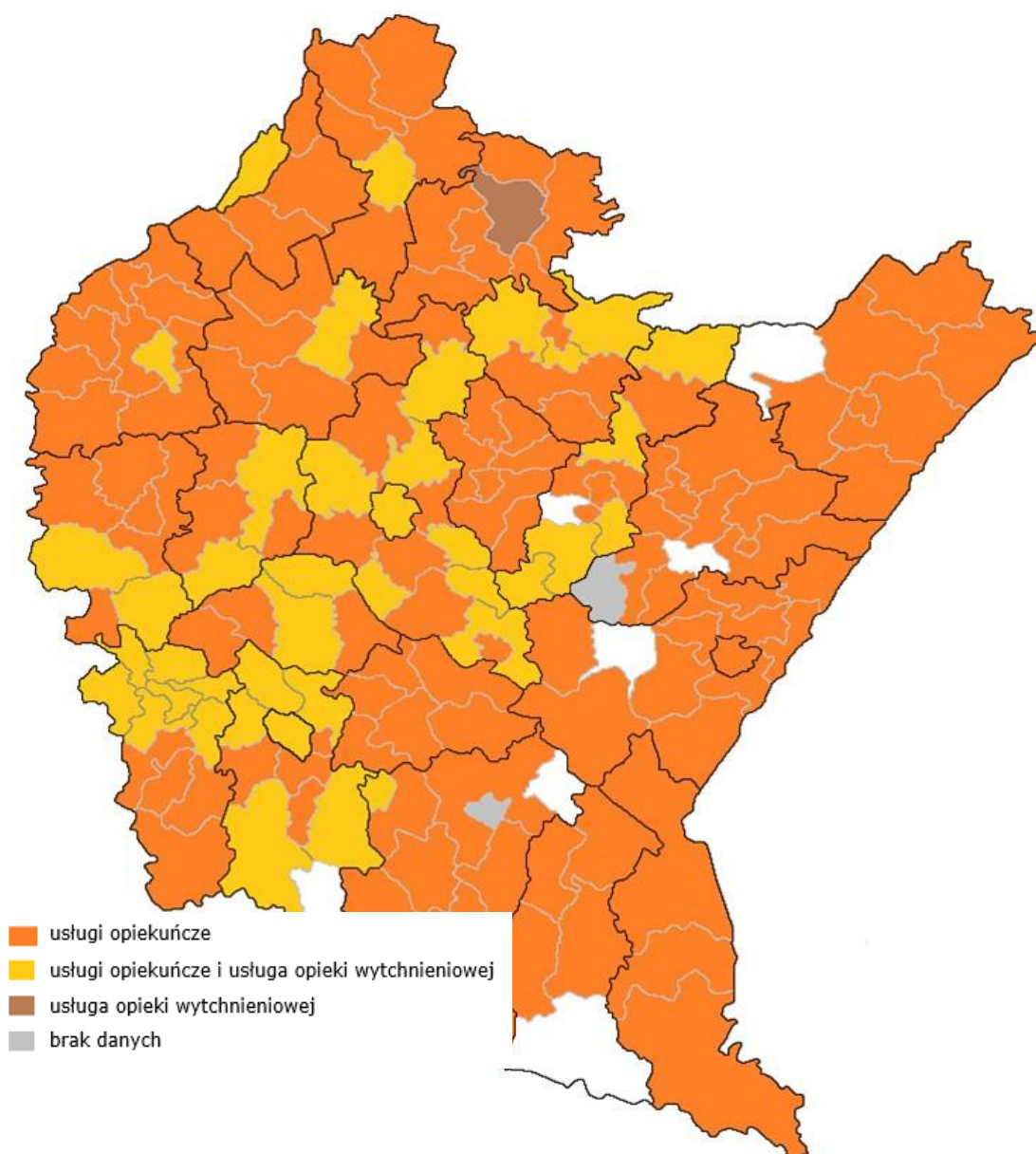

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania pn. „Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim” Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

⁵ Badanie pn. *Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim* zostało przeprowadzone wśród 288 osób korzystających z placówek wsparcia dziennego, tj. dziennych domów pobytu, klubów seniora, uniwersytetów III wieku oraz 123 pensjonariuszy domów pomocy społecznej z terenu województwa podkarpackiego.

Zgodnie z wynikami badania pn. „Usługi opiekuńcze realizowane w województwie podkarpackim w 2021 roku” przeprowadzonego przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie prawie 96% ośrodków pomocy społecznej deklарowało, że na terenie ich gmin są świadczone usługi opiekuńcze lub/i usługa opieki wytchnieniowej. Spośród 151 gmin, które deklарowały świadczenie usług na swoim terenie 99% zaznaczyło w ankiecie świadczenie usług opiekuńczych, natomiast 26% wskazało, że świadczy usługi opieki wytchnieniowej. Poniższa mapa obrazuje realizację usług w poszczególnych gminach województwa podkarpackiego.

Mapa nr 1. Rodzaje usług na rzecz osób zależnych świadczonych w poszczególnych gminach województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z badania pn. „Usługi opiekuńcze realizowane w województwie podkarpackim w 2021 roku”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2022.

Gminy świadczące różne rodzaje usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania najczęściej organizowały usługi opiekuńcze „zwykłe” – 141 gmin (tj. 89% gmin biorących udział w badaniu). Kolejnym świadczeniem pod względem liczby wskazań były usługi opiekuńcze specjalistyczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi – realizowane przez 104 gminy. Najmniej gmin realizowało usługi opiekuńcze specjalistyczne – 27 gmin. W miejscu zamieszkania nie były realizowane usługi opiekuńcze specjalistyczne na terenie powiatu: brzozowskiego, leskiego, niżańskiego, przeworskiego, rzeszowskiego, strzyżowskiego oraz miasta Przemyśl. Łącznie 83% gmin biorących udział w badaniu nie świadczy tego rodzaju usług. W przypadku świadczenia usługi opieki wytchnieniowej dla osoby bądź rodziny zajmującej się osobą zależną – 38 gmin (tj. 24% gmin biorących udział w badaniu) wskazało jej realizację. Usługa ta nie była jednak realizowana w powiatach: bieszczadzkim, brzozowskim, jarosławskim, leskim, lubaczowskim, łańcuckim, przemyskim, sanockim, tarnobrzeskim oraz mieście Przemyśl.

W gminach województwa podkarpackiego koszty usług opiekuńczych pokrywane były najczęściej przez klienta i budżet gminy – taką odpowiedź wskazało 77% gmin (116), oraz klienta i budżet państwa – 45% gmin (68). Najrzadziej natomiast usługi opiekuńcze finansowane były przez samych beneficjentów – 6% gmin (9) lub przez budżet państwa – 19% gmin (29). Powyższych wartości procentowych nie można sumować, gdyż pytanie to było wielokrotnego wyboru.

Polska należy do krajów, w którym potrzeby opiekuńcze osób starszych w większość zaspokajane są przez członków rodziny. W niektórych przypadkach pełnienie roli opiekuna nieformalnego może wiązać się z wieloma ograniczeniami, zwłaszcza w sytuacji, gdy opieka sprawowana jest długotrwale. Sprawowanie opieki nad osobą zależną niekiedy prowadzi do tego, że opiekunowie również mogą wymagać wsparcia. Zaznaczyć przy tym należy, iż bardzo często zdarzają się sytuacje, w których osoby starsze są również opiekunami osób w podobnym wieku, tj. współmałżonka, rodzeństwa, sąsiadów. W województwie podkarpackim tylko w 6 gminach znana jest liczba opiekunów nieformalnych. Drugą grupą opiekunów są osoby zatrudniane na podstawie umowy o pracę lub w innej formie. Praca opiekuna osoby zależnej jest niezwykle trudnym i absorbującym zajęciem. Trudne jest określenie liczby osób zależnych potrzebujących wsparcia w formie usług opiekuńczych, ponieważ w zdecydowanej większości gminy nie posiadają takich danych. W związku z powyższym nie można określić, czy posiadana liczba opiekunów jest wystarczająca i czy zaspokaja w pełni potrzeby mieszkańców.

Gminy poprzez ośrodki pomocy społecznej/centra usług społecznych oferują rozbudowany wachlarz usług dla osób potrzebujących stałej lub jednorazowej pomocy. Zdecydowana większość (90,1%) gmin uznała, że realizacja usług na ich terenie jest wystarczająca. Jednak 43% jednostek widzi potrzebę rozwijania usług opiekuńczych lub/i opieki wytchnieniowej w ciągu najbliższych dwóch lat. Postępujące procesy starzenia się społeczeństwa będą generować potrzebę rozbudowy i rozwoju sektora ww. usług w perspektywie zarówno bliższej, jak i dalszej przyszłości. Zaznaczyć przy tym należy, że dla wielu seniorów usługi świadczone przez gminę stanowią jedyną możliwość

pozostania w środowisku własnego miejsca zamieszkania. Poprawia to komfort życia i opóźnienia momentu, w którym konieczne będzie zapewnienie tym seniorom stałej opieki instytucjonalnej w placówkach całodobowych.

Od 2018 roku realizowany jest Program „Opieka 75+”, który adresowany jest do gmin: miejskich, wiejskich, miejsko-wiejskich do 60 tys. mieszkańców, które samodzielnie realizują usługi opiekuńcze. Strategicznym celem programu jest poprawa dostępności do usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych, dla osób w wieku 75 lat i więcej. W 2022 roku na realizację usług opiekuńczych gminy otrzymały dofinansowanie z budżetu państwa w kwocie 1 mln 611 tys. zł. Do realizacji usług opiekuńczych w oparciu o założenia Programu przystąpiło 40 ośrodków pomocy społecznej, które zaplanowały wsparcie dla 531 mieszkańców Podkarpacia w wieku 75 lat i więcej, w ramach 124 106 godzin usług opiekuńczych⁶. Dzięki dodatkowej pomocy finansowej gminy mogły zabezpieczyć podstawową opiekę zarówno nowym świadczeniobiorcom, jak i zwiększyć wymiar usług już świadczonych. Udział w programie „Opieka 75+” niedużych gmin o ograniczonych możliwościach finansowych jest szczególnie ważny, ponieważ dzięki temu jednostki w ten sposób realizują usługi opiekuńcze, które należą do zadań własnych o charakterze obowiązkowym.

Uzupełnieniem dla powyższych działań jest wsparcie w ramach programu „Korpus Wsparcia Seniorów”. Usługa wsparcia, świadczona w ramach programu, obejmuje swoim zakresem wsparcie społeczne, psychologiczne, ułatwienie dostępności do podstawowej oraz specjalistycznej opieki zdrowotnej oraz wsparcie w czynnościach dnia codziennego. Ponadto gminy otrzymały dotację w celu świadczenia usług społecznych polegających na zapewnieniu dostępu do „opieki na odległość” osobom starszym, poprzez udzielenie dofinansowania do zakupu oraz częściowe pokrycie kosztów użytkowania tzw. „opasek bezpieczeństwa”. W 2022 roku w ramach programu „Korpus Wsparcia Seniorów” dofinansowano 84 gminy z województwa podkarpackiego na kwotę 4 mln 136 tys. zł⁷.

Formą wsparcia kierowanego do osób wymagających pomocy, przygotowującą, przy wsparciu specjalistów, do prowadzenia niezależnego życia lub wspierającą te osoby w codziennym funkcjonowaniu jest mieszkalnictwo treningowe lub wspomagane. Jak wynika z art. 53 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej pobyt w mieszkaniu treningowym lub wspomaganym przyznawany jest osobie pełnoletniej, która ze względu na trudną sytuację życiową, wiek, niepełnosprawność lub chorobę potrzebuje wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, ale nie wymaga usług w zakresie świadczonym przez jednostkę całodobowej opieki, w szczególności osobie z zaburzeniami psychicznymi, osobie bezdomnej, osobie opuszczającej pieczę zastępczą w rozumieniu przepisów o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, młodzieżowy ośrodek wychowawczy, okręgowy ośrodek

⁶ Wojewoda o realizacji polityki senioralnej, www.rzeszow.uw.gov.pl

⁷ Tamże

wychowawczy, zakład poprawczy, schronisko dla nieletnich, a także cudzoziemcowi. W mieszkaniu treningowym świadczone są usługi bytowe, praca socjalna oraz nauka w obszarze rozwijania lub utrwalania niezależności, sprawności w zakresie samoobsługi, pełnienia ról społecznych w integracji ze społecznością lokalną, w celu umożliwienia prowadzenia niezależnego życia. W mieszkaniu wspomaganym natomiast świadczone są usługi bytowe, praca socjalna oraz pomoc w wykonywaniu czynności niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu i realizacji kontaktów społecznych, w celu utrzymania lub rozwijania niezależności osoby na poziomie jej psychofizycznych możliwości.

Zaznaczyć należy, że instytucja „mieszkań wspomaganych” i „mieszkań treningowych” została wprowadzona stosunkowo niedawno, Ustawą z dnia 28 lipca 2023 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych innych ustaw⁸. Dotychczas funkcjonująca terminologia została zastąpiona dwoma ww. formami wsparcia.

Według sprawozdania MRiPS-06 za rok 2022 w województwie podkarpackim funkcjonowało 36 mieszkań chronionych, w tym: 29 treningowych oraz 7 wspieranych. Łączna liczba miejsc wyniosła 106 (80 w mieszkaniach treningowych oraz 26 w mieszkaniach wspieranych), natomiast liczba osób korzystających – 65 (51 w mieszkaniach treningowych oraz 14 w mieszkaniach wspieranych).

1 listopada 2023 roku weszła w życie nowelizacja ustawy o pomocy społecznej, która wprowadziła m.in. nowe formy usług społecznych, w tym: usługi krótkoterminowe dzienne i całodobowe w domach pomocy społecznej. Usługa wsparcia krótkoterminowego może być przyznana osobie, która wymaga pomocy ze względu na swój wiek, chorobę lub niepełnosprawność, jednak warunkiem jest brak możliwości zapewnienia właściwego wsparcia w miejscu zamieszkania przez osoby na co dzień sprawujące opiekę nad tą osobą zależną. Wsparcie krótkoterminowe świadczone jest przez domy pomocy społecznej w formie pobytu całodobowego lub w formie dziennej, na okres nie dłuższy niż 30 dni w roku kalendarzowym, z możliwością przedłużenia w szczególnie uzasadnionych przypadkach o nie więcej niż kolejne 30 dni w roku kalendarzowym. Usługa krótkoterminowa w formie dziennej jest przyznawana w wymiarze nie mniejszym niż 4 godziny dziennie i nie większym niż 12 godzin dziennie. Kolejną zmianą w ramach ww. nowelizacji ustawy o pomocy społecznej jest wprowadzenie w życie nowej formy usług – usługi sąsiedzkie. Usługi te przyczynią się do rozwoju usług społecznych, głównie dla osób starszych, które wymagają np. pomocy przy zrobieniu zakupów czy sprzątnięciu mieszkania, ale nie wymagają jeszcze pomocy w formie usług opiekuńczych świadczonych przez opiekunki.

Wsparciem dla osób potrzebujących jest funkcjonowanie wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego i innych urządzeń wspomagających. Działalność tego typu podmiotów umożliwia osobom chorym, niepełnosprawnym wypożyczenie specjalistycznego i profesjonalnego sprzętu,

⁸ Dz.U. z 2023 r., poz. 1693 z późn. zm.

dostosowanego do ich potrzeb, na zakup którego nie byłoby ich stać. W ramach przeprowadzonego przez ROPS w Rzeszowie badania⁹ zapytano osoby korzystające z pomocy udzielanej przez placówki wsparcia dziennego, czy używają wypożyczonego sprzętu rehabilitacyjnego i innych tego typu urządzeń. W związku z tym, że na to pytanie odpowiadały osoby z klubów seniora i uniwersytetów III wieku, a więc jeszcze dosyć aktywne i sprawne fizycznie, dlatego większość (84%) odpowiedziała, że nie potrzebuje korzystać z takiego sprzętu. Pozostali seniorzy, którzy udzielili odpowiedzi „Tak” oraz „Nie, ale chciał(a)bym korzystać” mogli określić, jakim sprzętem byliby zainteresowani. Odpowiedzi na to pytanie przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela nr 1. Sprzęty rehabilitacyjne/medyczne, z których korzystają osoby starsze lub chciałyby korzystać

Rodzaj sprzętu	Liczba wskazań	Odsetek badanych
Rowerek stacjonarny	20	48,8%
Łóżko ortopedyczne	5	12,2%
Inne	5	12,2%
Kule	4	9,8%
Krzesło prysznicowe	4	9,8%
Rotor rehabilitacyjny	4	9,8%
Wózek aktywny lub ortopedyczny	3	7,3%
Chodzik, balkonik	3	7,3%

Źródło: opracowanie własne.

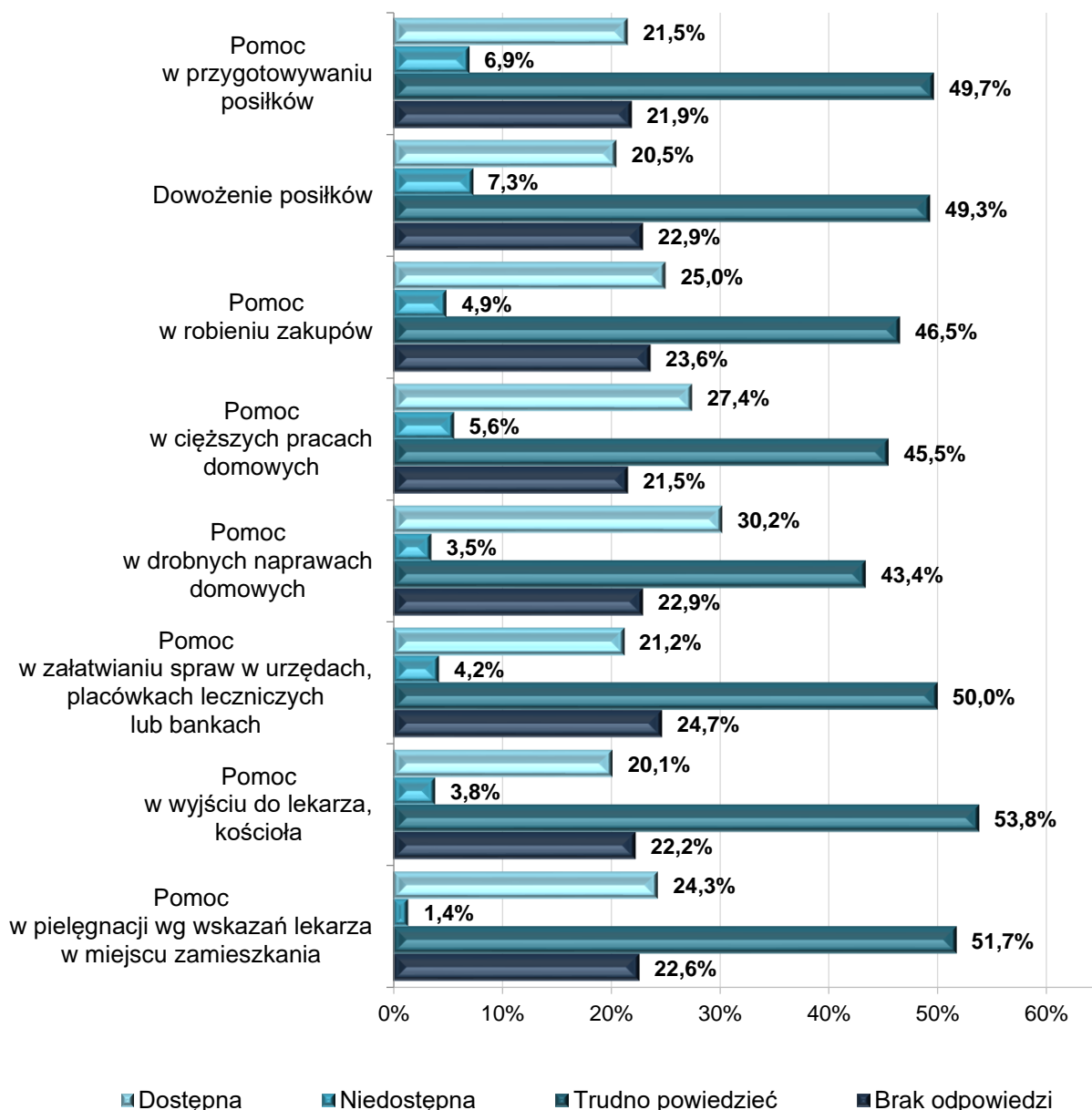
Osoby starsze mogą korzystać z różnego rodzaju pomocy, jest to szczególnie ważne w sytuacji, gdy mają problemy z wykonywaniem samodzielnie niektórych czynności. Pomimo stosunkowo dobrego stanu zdrowia jak na swój wiek, nieco więcej niż połowa badanych (52,1%) korzysta z pomocy w drobnych naprawach domowych, a 37,1% z pomocy w cięższych pracach domowych. Kolejną najczęściej wybieraną czynnością, w ramach korzystania z usług opiekuńczo – pielęgnacyjnych, była pomoc w załatwianiu spraw w urzędach, placówkach leczniczych lub bankach (27,8%) oraz pomoc w robieniu zakupów (21,5%). Inne odpowiedzi dotyczyły: pomocy w wyjściu do lekarza, kościoła (18,4%), pomocy w przygotowywaniu posiłków (12,9%), pomocy w pielęgnacji wg wskazań lekarza w miejscu zamieszkania (10,8%) czy dowożenia posiłków (3,5%).

Usługi opiekuńczo-pielęgnacyjne, aby mogły spełniać swój główny cel, jakim jest podnoszenie jakości życia mieszkańców poprzez zaspakajanie ich aktualnych potrzeb, powinny być

⁹ Badanie pn. *Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim* przeprowadzone w 2019 roku przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

jak najbardziej dostępne dla lokalnej społeczności. Większość badanych korzystający z pomocy udzielanej przez placówki wsparcia dziennego nie ma wiedzy na temat dostępności usług na ich terenie. Możliwe, że spowodowane jest to względnie dobrym stanem zdrowia, najczęściej interesujemy się takimi zagadnieniami w momencie, gdy nas to osobiście dotyczy. Największa liczba respondentów jako najbardziej dostępną usługę wskazała pomoc w drobnych naprawach domowych, z kolei najmniej dostępna była pomoc w wyjściu do lekarza, kościoła.

Wykres nr 2. Dostępność usług na terenie gminy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania pn. „Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim” Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

Respondenci badania największą wiedzę posiadali na temat dostępu do usług medycznych i rehabilitacyjnych 49,7% oraz możliwości korzystania z oferty w ramach Karty Seniora 37,9% ogółu

odpowiedzi. Na podobnym średnim poziomie była wiedza na temat możliwości korzystania z bezpłatnych porad prawnych (31,9%), możliwości korzystania z bezpłatnego poradnictwa w zakresie ochrony praw konsumentów (31,9%) oraz akcji pn. „Koperta życia” (31,3%). Badani najmniejszą wiedzę posiadali o możliwości wypożyczenia i dowozu sprzętu rehabilitacyjnego (22,6%). Ponadto ponad połowa (51,7%) uważała, iż pomimo braku wiedzy w tej kwestii, nie widzi potrzeby jej zdobywania. W podobny sposób osoby starsze odpowiadały na pytanie dotyczące posiadanej przez nich wiedzy na temat uzyskania dofinansowania do zakupu sprzętu rehabilitacyjnego – odpowiedzi: „Mam wiedzę” (22,9%) i „Nie mam wiedzy i nie potrzebuję jej mieć” (44,8%). Należy mieć na uwadze, że wyniki powyższego badania dotyczą tylko części potencjalnych odbiorców usług społecznych. Jeżeli wzięlibyśmy pod uwagę całą populację mieszkańców województwa podkarpackiego zarówno wiedza jaki i zapotrzebowanie w tym zakresie mogłoby być inne.

1.2. Ubóstwo

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej narzuciło wymagania w zakresie organizacji badań ubóstwa, wykluczenia społecznego oraz nierówności, jak i wszechstronności prowadzonych analiz, szczególnie w związku z wdrażaniem unijnych dokumentów mających na celu zwiększenie spójności społecznej oraz walkę z ubóstwem.

W celu realizacji celu szczegółowego nr 4 „Redukcja ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprawa dostępu do usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne” Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030 w zakresie włączenia społecznego został utworzony „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030”¹⁰. Głównym celem przyjętej polityki publicznej jest redukcja ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprawa dostępu do usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne. Określone w dokumencie priorytety i działania koncentrują się na obszarach:

- przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży,
- przeciwdziałania bezdomności,
- rozwijania usług społecznych dla osób z niepełnosprawnościami, osób starszych i innych osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu,
- wspierania osób i rodzin poprzez działania instytucji pomocy społecznej oraz działania podmiotów ekonomii społecznej,
- wspierania integracji cudzoziemców poprzez rozwój usług społecznych dla migrantów oraz ich integracji na rynku pracy.

Podkreślenia wymaga fakt, że we wszystkich ww. obszarach uwzględnione zostały działania na rzecz przejścia z opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej, zgodnie z paradygmatem deinstytucjonalizacji przyjętym zarówno na szczeblu Unii Europejskiej, jak i w krajowej polityce społecznej, a także dokumentem pn. „Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności”¹¹.

Wykluczenie społeczne powiązane jest w istotny sposób z występowaniem ubóstwa. Nie można jednak mówić zamiennie o zjawisku ubóstwa i wykluczenia społecznego, stawiając pomiędzy nimi znak równości. Ubóstwo może być postrzegane jako jeden z czynników wykluczenia społecznego może być jego przyczyną bądź współwystępować z innymi jego wymiarami.

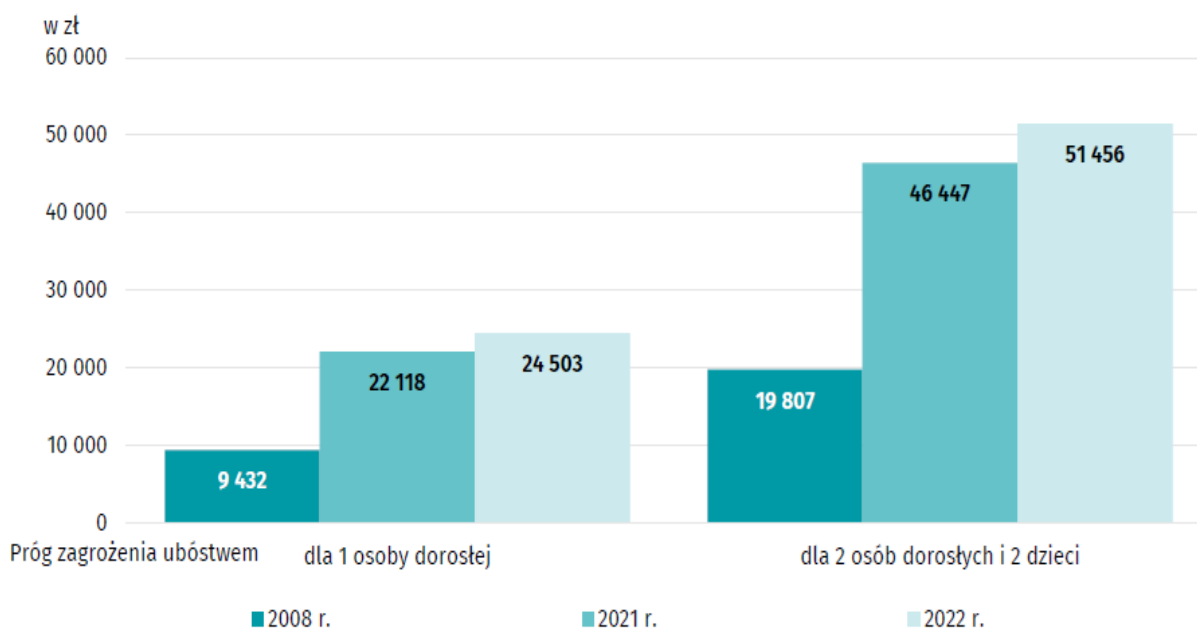
¹⁰ Uchwała nr 105 Rady Ministrów z dnia 17 sierpnia 2021 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021–2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030” (M.P. z 2021 r., poz. 843).

¹¹ Dokument został opracowany w listopadzie 2012 roku przez Europejską Grupę Ekspertów do spraw przejścia od opieki Instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności, www.power.gov.pl

Początkowo ubóstwo w naukach społecznych odnosiło się głównie do sytuacji, w której posiadane dochody nie pozwalały jednostce na osiągnięcie pewnego zdefiniowanego poziomu życia. Ponieważ zjawisko zaczęło funkcjonować w nowym kontekście, w którym polityka społeczna jest wszechstronnie rozwinięta, dochody większości pozwalają na praktykowanie konsumpcyjnego stylu życia, a w strukturze zatrudnienia coraz większe znaczenie mają usługi, trudno już mówić o ubóstwie w kategoriach zaspokajania podstawowych potrzeb ubogich chłopów i robotników¹². Dlatego też zrodziła się idea ubóstwa odnosząca się do przeciętnego poziomu życia w społeczeństwie, a nie (jak to miało miejsce wcześniej) do zaspokojenia podstawowych potrzeb egzystencjalnych.

Począwszy od 2006 roku Główny Urząd Statystyczny przeprowadza coroczne badanie pn. *Dochody i warunki życia ludności Polski* w ramach Europejskiego Badania Warunków Życia Ludności (EU-SILC)¹³. Działania te są podstawą prowadzenia systematycznych analiz dotyczących zasięgu i społecznego zróżnicowania ubóstwa w Unii Europejskiej.

Wykres nr 3. Próg zagrożenia ubóstwem

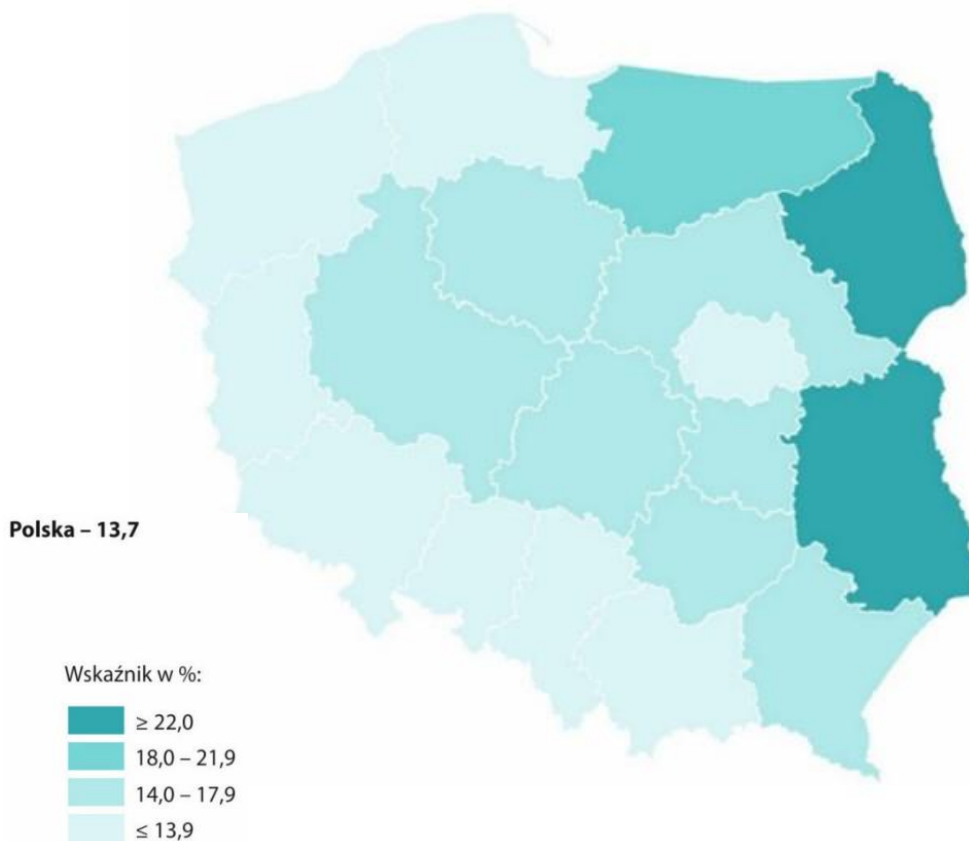
Źródło: *Dochód i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2022.*

¹² R. Szarfenberg, C. Żołędowski, M. Theiss (red. naukowa), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne perspektywa poznawcza*, Instytut Polityki Społecznej, Warszawa 2010.

¹³ Europejskie badanie warunków życia ludności, w skrócie EU-SILC, stanowi punkt odniesienia dla porównywania statystyk dotyczących dystrybucji dochodów i integracji społecznej w Unii Europejskiej (UE). Jest ono stosowane w celu monitorowania polityki społecznej poprzez 'Metodę Otwartej Koordynacji (OMC)'. EU-SILC zostało przeprowadzone po raz pierwszy w 2003 roku w kilku państwach członkowskich UE, a rok później stało się badaniem powszechnym w krajach UE na podstawie wspólnotowego rozporządzenia. Jest to badanie reprezentacyjne prowadzone w Polsce regularnie przez Główny Urząd Statystyczny według uzgodnionej na poziomie europejskim metodologii – www.ec.europa.eu

Powyższy wykres zawiera informację dotyczącą zmian w wysokości progów zagrożenia ubóstwem dla analizowanych lat w podziale na dwa typy gospodarstw domowych. Wartości te wyliczane są zgodnie z przyjętą metodologią wspólną dla krajów Unii Europejskiej przez Eurostat¹⁴. Za osoby zagrożone ubóstwem uważa się osoby żyjące w gospodarstwach domowych, w których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% krajowej mediany dochodu rocznych ekwiwalentów dochodów do dyspozycji, z uwzględnieniem ogółu transferów społecznych. Przyjęto zatem relatywne podejście do pomiaru ubóstwa¹⁵, w którym próg ubóstwa powiązany jest ze standardem życia w poszczególnych krajach. Miara ta określa zatem grupę ludności będącą w każdym z krajów, w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odniesienia do poziomu dochodów w pozostałych państwach).

Mapa nr 2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych

Źródło: *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2022.*

¹⁴ Eurostat – Urząd Statystyczny Unii Europejskiej odpowiedzialny za publikacje wysokiej jakości europejskich statystyk i wskaźników, które umożliwiają porównywanie krajów i regionów.

¹⁵ Relatywne podejście do pomiaru ubóstwa uznano w warunkach Unii Europejskiej jako bardziej adekwatne od podejścia absolutnego, przynajmniej z dwóch podstawowych powodów. Po pierwsze – kluczowym wyzwaniem stawianym przez UE jest stworzenie możliwości korzystania przez wszystkich jej mieszkańców z przeciętnie wysokiego poziomu dobrobytu w krajach Unii. Po drugie – to, co jest postrzegane jako minimalny akceptowalny standard życia zależy w dużej mierze od poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego, który jest zróżnicowany w zależności od kraju – A. Szukielojć-Bieńkuńska – *Ubóstwo w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej – podstawowe fakty i dane*, GUS-Departament Pracy i Warunków Życia, www.eapn.org.pl

W 2022 roku 13,7% populacji ludności Polski uzyskało dochody poniżej progu ubóstwa relatywnego. Patrząc na mapę Polski można zauważyć, że w dziewięciu regionach, w tym województwie podkarpackim, odsetek osób zagrożonych ubóstwem relatywnym przekroczył średnią wartość dla kraju. Dla Podkarpacia wskaźnik ten osiągnął wartość 17,4%.

Wyniki badania EU-SILC z 2022 roku pokazują, że przeciętny roczny dochód do dyspozycji netto na jedną osobę w gospodarstwie domowym w województwie podkarpackim wyniósł 24 994 zł, co stanowi wzrost o 9,2% w porównaniu z rokiem poprzednim. Oznacza to, że na 17 województw, Podkarpacie zajmowało 14. miejsce. Najwyższy dochód na jedną osobę wystąpił w regionie warszawskim stołecznym – 40 336 zł, natomiast najniższy w województwie warmińsko-mazurskim – 24 074 zł. Przeciętny roczny dochód ekwiwalentny netto do dyspozycji w gospodarstwie domowym w 2022 roku na Podkarpaciu wyniósł 40 214 zł (wzrost o 9,2% w stosunku do 2021 roku). Pod tym względem województwo, podobnie jak w poprzednim roku, zajmowało 13. miejsce¹⁶.

W ramach przeprowadzonego badania EU-SILC respondenci zapytani byli również o subiektywną ocenę sytuacji finansowej swoich gospodarstw domowych. Wśród podkarpackich gospodarstw domowych 30,3% deklaroowało brak możliwości pokrycia z własnych środków nieoczekiwanego wydatku w wysokości 1700 zł, natomiast ponad połowa – 65,4% stwierdziła, że przy aktualnym dochodzie z trudnością „wiążą koniec z końcem”¹⁷. Najwięcej gospodarstw domowych zamieszkiwało w domach jednorodzinnych – 69,3% badanych, przy czym zaznaczyć należy, że był to największy odsetek wśród wszystkich województw w kraju. Respondenci poproszeni zostali również o wskazanie posiadanych przedmiotów trwałego użytkowania – 82,7% gospodarstw wskazało, że posiada komputer, zaś 81,3% (największy odsetek w kraju) – prywatny samochód. Zakres badania przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny obejmował również kwestię związaną z trudnościami wpływającymi na jakość życia. Na Podkarpaciu 4,5% gospodarstw domowych deklaroowało brak możliwości ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb (spadek 0,3% w stosunku do 2021 roku). Natomiast 39,1% gospodarstw uwzględniając swoje dochody nie widziało możliwości tygodniowego wypoczynku rodzinnego raz w roku, w tym również wyjazdu do domku letniskowego lub do rodziny, znajomych (wzrost o 4,9% w porównaniu do 2021 roku)¹⁸.

Osoby znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej, pozostające bez pracy nie z własnej woli i niemające innych źródeł utrzymania objęte są wsparciem zapewnionym przez ośrodki pomocy

¹⁶ Przy obliczaniu dochodu ekwiwalentnego zastosowano tzw. skalę ekwiwalentności, która jest zbiorem parametrów pozwalających porównywać ze sobą sytuację gospodarstw domowych różniących się liczbą osób oraz strukturą demograficzną. Parametry te odzwierciedlają wpływ, jaki na koszty utrzymania gospodarstwa domowego ma jego skład demograficzny. Źródło: www.stat.gov.pl

¹⁷ Suma odpowiedzi: „z wielką trudnością”, „z trudnością”, „z pewną trudnością”.

¹⁸ Opracowanie własne na podstawie *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2022) - Tablice*, www.stat.gov.pl

społecznej, centra usług społecznych oraz powiatowe centra pomocy rodzinie. W 2022 roku ogólna liczba osób i rodzin, którym w województwie podkarpackim udzielono pomocy i wsparcia bez względu na rodzaj, formę, liczbę świadczeń i źródło finansowania wyniosła 120 376, co stanowiło 5,8% wszystkich mieszkańców Podkarpacia. Liczba ta zmniejszyła się o 7659 osób w stosunku do 2021 roku oraz o 23 544 osoby w porównaniu z 2020 rokiem. Jednostki organizacyjne samorządu gminnego realizując zapisy ustawy o pomocy społecznej¹⁹, w ramach zadań własnych i zleconych, udzielają pomocy osobom najbardziej potrzebującym w formie świadczeń pieniężnych oraz niepieniężnych. W 2022 roku w ramach pomocy społecznej przyznanych było 284 662 świadczenia pieniężne dla 31 141 osób oraz 29 139 rodzin. Natomiast świadczeń niepieniężnych przyznanych było zdecydowanie więcej – 3 935 747 dla 27 123 osób oraz 7 161 rodzin²⁰.

Na szczególną uwagę zasługuje ubóstwo i wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży zarówno ze względu na szeroki zakres występowania tych zjawisk, jak i ich konsekwencje. Unijna definicja dzieci zagrożonych ubóstwem opiera się na liczbie dzieci wzrastających w rodzinach o niskim dochodzie. Według danych Eurostatu z 2019 roku jedno na czworo dzieci w Unii Europejskiej dorasta w rodzinie, która znajduje się w niepewnej sytuacji i potrzebuje wsparcia, aby przerwać międzypokoleniowy cykl ubóstwa²¹. Ten aspekt, choć istotny, nie wystarcza, by uwzględnić wszystkie niezbędne elementy do zapewnienia dziecku odpowiednich warunków dla prawidłowego rozwoju, tj.: nieodpowiednie warunki mieszkaniowe, wysoki stopień przestępczości, słaby stan zdrowia, przemoc fizyczna i psychiczna, utrudniony dostęp do żłobków i przedszkoli, opóźnienie edukacyjne i niski poziom nauczania itp. Niektóre dzieci doświadczają więcej niż jednego utrudnienia. Te negatywne czynniki mogą się kumulować i wzajemnie potęgować, jeszcze bardziej pograżając dziecko w ubóstwie i wykluczeniu społecznym oraz zwiększając ryzyko międzypokoleniowego dziedziczenia biedy i marginalizacji²².

Wyniki badania przeprowadzonego wśród rodziców dzieci objętych rocznym obowiązkiem przygotowania przedszkolnego z terenu województwa podkarpackiego dostarczyły informacji nt. poziomu życia dzieci pod względem ekonomicznym, społecznym i zdrowotnym²³. Istotną kwestią była analiza sytuacji bytowej w trzech elementarnych obszarach funkcjonowania dziecka takich jak: zapewnienie wyżywienia, odzieży oraz środków dydaktycznych niezbędnych do stworzenia równych szans edukacyjnych. Zdecydowana większość dzieci (89%) miała zapewnione pełne posiłki zarówno w domu, jak i w przedszkolu. Pełne posiłki tylko w domu zapewniono 8% dzieci, 1% najmłodszych

¹⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, tj. Dz.U. z 2023 r., poz. 901 z późn. zm.

²⁰ *Ocena zasobów pomocy społecznej za 2022 rok*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Rzeszów 2023.

²¹ *Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego - Wniosek dotyczący zalecenia Rady ustanawiającego europejską gwarancję dla dzieci (COM(2021) 137 final)*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Strategia UE na rzecz praw dziecka. Dz.U.UE.C.2021.374.58 z dnia 16 września 2021 r., Bruksela, dnia 7 lipca 2021 r., www.eur-lex.europa.eu

²² *Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie ubóstwa wśród dzieci i warunków życia dzieci (opinia rozpoznawcza)*, Bruksela 15 lipiec 2010 r., 2011/C 44/06.

²³ Badanie pn. „*Diagnoza poziomu życia rodziny, której dziecko objęto rocznym obowiązkiem przygotowania przedszkolnego*” przeprowadzone w 2018 roku przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, www.rops.rzeszow.pl

miało natomiast zapewniony posiłek w przedszkolu, lecz nie zawsze w domu. Rodzice na ogół zapewniają swoim dzieciom nową odzież na każde warunki pogodowe. Takiej odpowiedzi udzieliło 79% respondentów. Z używanej odzieży korzystało 19% dzieci. Niestety zdarzyły się też przypadki, gdy dzieci miały zapewnioną odzież, która nie zawsze odpowiadała warunkom pogodowym. Istotnym elementem dla rozwoju dziecka są pomoce dydaktyczne - odpowiednio dobrane rozwijają wyobraźnię i twórcze myślenie. Wyniki badania pokazały, że pełny dostęp do różnorodnych pomocy dydaktycznych w domu, tj. podręczniki, zabawki edukacyjne, programy komputerowe, posiadało 84% dzieci objętych obowiązkiem przygotowania przedszkolnego, natomiast 12% miało dostęp tylko do niektórych pomocy dydaktycznych.

Warunki mieszkaniowe mają bardzo istotne znaczenie z wychowawczego punktu widzenia, jednak stwierdzenie, że „im większe, tym lepsze” może również budzić pewne zastrzeżenia. Mieszkanie bardzo obszerne może przyczyniać się do rozluźniania kontaktów społecznych w rodzinie oraz odosobnienia. Podobna sytuacja jest z posiadaniem przez dziecko swojego pokoju. Dawniej dzielenie pokoju z rodzeństwem było czymś normalnym - oczywistym, dzisiaj wiele dzieci wręcz nie wyobraża sobie takiego rozwiązania. Większość respondentów badania, tj. 70% rodziców dzieci objętych rocznym obowiązkiem przygotowania przedszkolnego odpowiedziała, że ich dziecko posiada swój pokój. Aby jednak ocenić w każdym przypadku, czy ma to pozytywny wpływ na rozwój dziecka, niezbędne byłoby wzięcie pod uwagę jeszcze innych czynników i zbadanie indywidualnej sytuacji rodziny. Należy zaznaczyć, iż od momentu przeprowadzenia powyższego badania zwiększono wsparcie dla rodzin co z pewnością miało wpływ na zmniejszenie zjawiska ubóstwa. Program „Dobry Start” oraz „Rodzina 500 plus” były realizowane w momencie przeprowadzania badania, jednak w ramach tego drugiego zwiększono wsparcie od 1 stycznia 2024 roku na 800 zł jednocześnie zmieniając nazwę na „Rodzina 800 plus”. Od 1 stycznia 2022 roku wprowadzono nowe świadczenie Rodzinny Kapitał Opiekuńczy dla rodziców dzieci w wieku od ukończenia 12 do 35 miesiąca życia. W tym samym roku od 1 kwietnia Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej uruchomiło dofinansowanie do pobytu dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna²⁴.

Kluczową kwestią w rozwiązywaniu problemu ubóstwa jest wczesne rozpoznawanie przyczyn tego zjawiska społecznego. W województwie podkarpackim przez wiele lat ubóstwo było najczęstszym powodem udzielania pomocy i wsparcia przez ośrodki pomocy społecznej. Sytuacja ta zmieniła się w 2021 roku, kiedy znalazło się ono na drugiej pozycji, natomiast głównym powodem stała się długotrwała lub ciężka choroba. W 2022 roku liczba rodzin, którym udzielono pomocy i wsparcia z powodu ubóstwa wyniosła 18 213, co oznacza niespełna 6% spadek w stosunku do roku poprzedniego²⁵.

²⁴ www.gov.pl

²⁵ *Ocena zasobów pomocy społecznej za 2022 rok*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Rzeszów 2023.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie od 2016 roku, średnio co trzy lata, przeprowadza badanie wśród osób i rodzin, które otrzymują pomoc i wsparcie z tytułu ubóstwa udzielane przez ośrodki pomocy społecznej oraz centra usług społecznych funkcjonujące na terenie województwa podkarpackiego²⁶. W 2023 roku przeprowadzona została trzecia edycja badania. Analizując długość okresu, w którym beneficjenci pomocy społecznej korzystają ze wsparcia udzielanego przez ośrodki pomocy społecznej oraz centra usług społecznych można zauważyć, że wraz ze wzrostem liczby miesięcy/lat wzrasta odsetek osób objętych wsparciem. W 2023 roku spośród ogółu badanych 2,8% korzystało z pomocy mniej niż miesiąc; 10,4% osób – od 1 do 6 miesięcy; 11,5% osób – od 6 do 12 miesięcy; 15,3% – od 1 roku do 2 lat; natomiast aż 59,6% badanych było objętych wsparciem w ramach pomocy społecznej przez okres powyżej 2 lat. Osoby korzystające z pomocy społecznej z powodu ubóstwa zostały poproszone o subiektywną ocenę sytuacji materialnej w swoim gospodarstwie domowym, poprzez wskazanie stwierdzeń najbardziej ją odzwierciedlających. Spośród ogółu badanych, najwięcej – 33,7% respondentów musi bardzo oszczędnie gospodarować, aby oprócz żywności zakupić ubranie i opłacić rachunki. Odsetek ten nie zmienił się w porównaniu do wyników poprzedniej edycji badania, która odbyła się w 2020 roku. Nieco mniej osób – 29,2% wskazało, że wystarcza na potrzeby związane z zakupem żywności, ubrań czy opłacenie rachunków, ale na poważniejsze, większe zakupy muszą zaoszczędzić (spadek o 3,2% w porównaniu do 2020 roku). W gorszej sytuacji jest 13,5% osób, które mogą sobie pozwolić tylko na najtańszą żywność, ale nie wystarcza im już pieniędzy na ubranie i opłaty (wzrost 2,7% w porównaniu do 2020 roku) oraz 10,5% osób, którym brakuje pieniędzy nawet na żywność (wzrost 2,9% w porównaniu do 2020 roku). Wśród badanych były również osoby – 11,6%, którym sytuacja finansowa pozwala na wszystkie potrzebne zakupy, niektórzy z nich (1,9%) mogą jeszcze odłożyć na przyszłość.

Sytuacja materialna respondentów sprawia, że zdecydowana ich większość lub osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego podejmuje pewne działania w celu zaspokojenia bieżących potrzeb. Najwięcej wskazań dotyczyło prac zarobkowych takich jak: dorabianie czy prace dorywcze. Takiej odpowiedzi udzieliło 53% badanych. Wśród respondentów były też osoby, które zdecydowały się na korzystanie z pomocy udzielanej przez instytucje pomocy społecznej – 47% oraz przyjmowanie pomocy od rodziny i przyjaciół – 36,2%. Beneficjenci pomocy społecznej decydowali się również na samodzielne naprawianie sprzętów domowych – 17,4%, czy hurtowy zakup żywności – 12,9%. Znacznie mniej osób zaspokajając swoje bieżące potrzeby sprzedawało wartościowe rzeczy z domu, zaś niecały 1% stanowiły osoby, które zdecydowały się zaciągać zobowiązania w formie pożyczek. Niespełna 3,5% grupę stanowiły natomiast te osoby, które w badaniu odpowiedziały, że nie podejmują żadnych działań²⁷.

²⁶ *Przyczyny ubóstwa wśród osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej – monitoring zjawiska*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, www.rops.rzeszow.pl

²⁷ Respondenci badania na pytanie dotyczące rodzajów działań podejmowanych w celu zaspokojenia bieżących potrzeb mogli wskazać więcej niż 1 odpowiedź, z wyjątkiem odpowiedzi „Nie podejmuję żadnych działań”.

Osobom i rodzinom, które własnym staraniem nie mogą zapewnić sobie podstawowych potrzeb życiowych przyznawana jest pomoc, doraźna lub okresowa, w postaci jednego gorącego posiłku dziennie czy niezbędnej odzieży. Zgodnie z zapisami ustawy pomoc ta przyznawana jest dzieciom i młodzieży, a także w sytuacji kryzysowej występującej na skalę masową, w przypadku wystąpienia klęski żywiołowej albo zdarzenia losowego. Nie wymaga ona przeprowadzenia rodzinnego wywiadu środowiskowego oraz wydania decyzji administracyjnej, a wydatki poniesione na udzieloną pomoc nie podlegają zwrotowi²⁸.

Pomoc związana z zapewnieniem gorącego posiłku przyznawana jest w ramach wieloletniego rządowego programu „Posiłek w szkole i w domu”²⁹. Program zapewnia pomoc zarówno dzieciom, które wychowują się w rodzinach będących w trudnej sytuacji, jak i osobom starszym, niepełnosprawnym, o niskich dochodach. W ramach programu możliwe jest również wsparcie finansowe gmin w udzieleniu pomocy w formie posiłku, świadczenia pieniężnego w postaci zasiłku celowego na zakup posiłku lub żywności albo świadczenia rzeczowego w postaci produktów żywnościowych. Program ma charakter całoroczny. Istotnym jego elementem jest zapewnienie dzieciom i młodzieży w wieku szkolnym gorącego posiłku przygotowanego w stołówce szkolnej. W 2022 roku w ramach zasiłku celowego liczba osób objętych wsparciem w ramach programu „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2019-2023 wyniosła 19 037, natomiast kwota świadczeń była równa 27 456 631 zł.

Pomoc w formie posiłku przyznawana jest również w ramach świadczeń niepieniężnych. W 2022 roku liczba osób korzystających z posiłku ogółem wyniosła 21 317 (w tym dla 19 709 dzieci), zaś kwota świadczeń – 16 612 360 zł (w tym dla dzieci – 13 783 996 zł), z czego posiłek w ramach programu „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2019-2023 przyznany był dla 20 975 osób (w tym dla 19 726 dzieci), natomiast kwota świadczeń wyniosła 15 811 092 zł (w tym dla dzieci – 13 462 357 zł)³⁰.

²⁸ Art. 48b ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

²⁹ W dniu 1 stycznia 2024 roku weszła w życie uchwała nr 149 Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 2023 roku w sprawie ustanowienia wieloletniego rządowego programu „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2024-2028, M.P. z 2023 r., poz. 881.

³⁰ Ocena zasobów pomocy społecznej za 2022 rok, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Rzeszów 2023.

1.3. Osoby starsze

Od wielu lat w krajach wysoko rozwiniętych, w tym Polsce obserwuje się systematyczny wzrost udziału osób starszych w ogólnej liczbie ludności. Zjawisko zwane starzeniem się społeczeństwa, związane jest z przekształceniami, jakie zachodzą w strukturze demograficznej ludności, tj.: spadkiem liczby urodzeń oraz wydłużaniem się długości życia.

Zgodnie z wynikami ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 liczba ludności województwa podkarpackiego liczyła 2 085 932 osób, co stanowiło 5,5% populacji Polski. W porównaniu z wynikami NSP 2011 liczba ludności na Podkarpaciu zmalała o 1,6%. Najnowsze dane Głównego Urzędu Statystycznego pokazują natomiast, że w 2022 roku populacja województwa podkarpackiego wyniosła 2 079 098 osób, co oznacza spadek o 0,33% w stosunku do roku poprzedniego. Analiza liczby ludności poszczególnych grup wiekowych pokazuje, że w latach 2011-2021 stopniowo zmniejszała się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców województwa podkarpackiego (z 427,7 tys. osób w 2011 roku do 395,2 tys. osób w 2021 roku) przy jednoczesnym wzroście liczby osób w wieku poprodukcyjnym (z 340,7 tys. w 2011 roku do 440,2 tys. w 2021 roku).

Scenariusz prognozy liczby ludności na kolejne lata przewiduje systematycznie postępujący proces starzenia się społeczeństwa. Zgodnie z danymi przedstawionymi w Prognozie Ludności na lata 2023-2060³¹ zmniejszenie się liczby ludności będzie miało miejsce we wszystkich województwach naszego kraju. Największy spadek w 2060 roku przewidywany jest w województwie śląskim – o ponad 1 milion osób. Prognoza liczby ludności dla województwa podkarpackiego pokazuje, że w 2060 roku liczba mieszkańców Podkarpacia zmniejszy się o 444 085 osób (z 2 079 098 osób w 2022 roku do 1 635 013 osób w 2060 roku). Największy spadek ludności prognozowany jest w powiecie miasto Przemyśl (40,6%) oraz niewiele mniejszy w powiecie miasto Tarnobrzeg (39,9%). W trzynastu powiatach województwa spadek liczby ludności będzie oscylował w granicach 25,8-36,1%, a w ośmiu nie przekroczy 25%. Podkreślenia wymaga fakt, iż w dwóch powiatach Podkarpacia przewiduje się wzrost liczby mieszkańców – w stolicy województwa mieście Rzeszów o 2,9% oraz w powiecie rzeszowskim o 0,6%. Analizując liczbę ludności w perspektywie 2060 roku zauważalny jest spadek zarówno w liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym, jak i produkcyjnym. Na 25 powiatów województwa w 20 powiatach prognozowany jest 25-50% spadek liczby osób w wieku do 17 roku życia. W powiatach: sanockim, miasto Przemyśl oraz miasto Tarnobrzeg przewiduje się największy – 51-53,2% spadek osób w tej grupie. W wieku produkcyjnym natomiast 25-50% spadek liczby ludności będzie obejmował największą liczbę powiatów (21), a zmniejszenie liczby mieszkańców powyżej 50% prognozowany jest w dwóch powiatach województwa – w Tarnobrzegu (52,6%) oraz w Rzeszowie (53,2%).

³¹ Prognoza ludności na lata 2023–2060. Analizy statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2023.

Tabela nr 2. Prognozowana liczba ludności województwa podkarpackiego w 2060 roku

Wyszczególnienie	Ludność ogółem			Ludność w wieku przedprodukcyjnym			Ludność w wieku produkcyjnym			Ludność w wieku poprodukcyjnym		
	Rok 2022	Prognoza na rok 2060	2022=100% wzrost/spadek	Rok 2022	Prognoza na rok 2060	2022=100% wzrost/spadek	Rok 2022	Prognoza na rok 2060	2022=100% wzrost/spadek	Rok 2022	Prognoza na rok 2060	2022=100% wzrost/spadek
POLSKA	37 766 327	30 925 606	-18,1	6 950 826	4 829 307	-30,5	22 169 304	15 102 873	-31,9	8 646 197	10 993 426	27,1
PODKARPACIE	2 079 098	1 635 013	-21,4	389 804	250 339	-35,8	1 237 615	794 462	-35,8	451 679	590 212	30,7
Powiat bieszczadzki	20 777	13 780	-33,7	3 517	1 786	-49,2	12 513	6 354	-49,2	4 747	5 640	18,8
Powiat brzozowski	63 591	46 669	-26,6	12 297	7 172	-41,7	37 941	22 415	-40,9	13 353	17 082	27,9
Powiat dębicki	132 873	103 298	-22,3	26 068	16 168	-38,0	79 452	50 034	-37,0	27 353	37 096	35,6
Powiat jarosławski	116 458	85 345	-26,7	21 392	12 152	-43,2	69 476	40 778	-41,3	25 590	32 415	26,7
Powiat jasielski	109 582	76 133	-30,5	19 379	10 091	-47,9	65 715	36 160	-45,0	24 488	29 882	22,0
Powiat kolbuszowski	61 389	46 941	-23,5	11 592	6 659	-42,6	37 866	22 798	-39,8	11 931	17 484	46,5
Powiat krośnieński	109 122	85 332	-21,8	21 128	13 347	-36,8	64 446	41 603	-35,4	23 548	30 382	29,0
Powiat leżajski	67 015	49 292	-26,4	12 446	7 310	-41,3	40 306	23 655	-41,3	14 263	18 327	28,5
Powiat lubaczowski	52 983	35 482	-33,0	9 085	4 717	-48,1	32 051	16 377	-48,9	11 847	14 388	21,4
Powiat łańcucki	80 802	69 642	-13,8	16 621	11 896	-28,4	47 494	34 563	-27,2	16 687	23 183	38,9
Powiat mielecki	133 320	105 786	-20,7	25 714	16 816	-34,6	78 866	51 581	-34,6	28 740	37 389	30,1
Powiat niżański	64 057	47 545	-25,8	11 126	6 764	-39,2	39 424	22 444	-43,1	13 507	18 337	35,8
Powiat przemyski	71 393	54 443	-23,7	13 669	7 839	-42,7	43 352	26 440	-39,0	14 372	20 164	40,3
Powiat przeworski	76 094	57 128	-24,9	14 371	8 572	-40,4	45 507	27 773	-39,0	16 216	20 783	28,2
Powiat ropczycko-sędziszowski	74 066	65 471	-11,6	15 569	11 673	-25,0	44 394	32 324	-27,2	14 103	21 474	52,3
Powiat rzeszowski	174 805	175 773	0,6	37 334	30 612	-18,0	105 014	89 181	-15,1	32 457	55 980	72,5
Powiat sanocki	90 294	60 992	-32,5	16 251	7 960	-51,0	52 887	28 921	-45,3	21 156	24 111	14,0
Powiat stalowowolski	101 637	66 558	-34,5	17 060	9 074	-46,8	59 456	30 645	-48,5	25 121	26 839	6,8
Powiat strzyżowski	59 514	44 022	-26,0	10 925	6 324	-42,1	36 140	21 084	-41,7	12 449	16 614	33,5
Powiat tarnobrzeski	51 300	35 554	-30,7	8 989	4 897	-45,5	30 743	16 701	-45,7	11 568	13 956	20,6
Powiat leski	25 565	18 293	-28,4	4 321	2 443	-43,5	15 310	8 667	-43,4	5 934	7 183	21,0
Powiat m. Krosno	44 322	28 333	-36,1	7 427	3 721	-49,9	24 818	12 955	-47,8	12 077	11 657	-3,5
Powiat m. Przemyśl	56 802	33 715	-40,6	8 815	4 311	-51,1	32 256	15 096	-53,2	15 731	14 308	-9,0
Powiat m. Rzeszów	197 181	202 961	2,9	37 918	34 856	-8,1	116 651	103 796	-11,0	42 612	64 309	50,9
Powiat m. Tarnobrzeg	44 156	26 525	-39,9	6 790	3 179	-53,2	25 537	12 117	-52,6	11 829	11 229	-5,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS-BDL.

Analizując prognozę ludności mieszkańców województwa podkarpackiego w wieku senioralnym można dostrzec, że jedynie w powiatach grodzkich, tj. miasto: Krosno, Przemyśl i Tarnobrzeg w 2060 roku nastąpi zmniejszenie się odsetka osób kolejno o 3,5%, 9% i 5,1%, zaś w mieście Rzeszów wskaźnik ten wzrośnie o niespełna 51%. Spośród powiatów ziemskich najmniejszy wzrost liczby osób starszych nastąpi w powiecie stalowowolskim (6,8%) oraz powiecie sanockim (14%), w pięciu powiatach (bieszczadzkim, jasielskim, lubaczowskim, tarnobrzesckim oraz leskim) prognozowane jest zwiększenie się odsetka osób starszych o 18,8-22%, natomiast w kolejnych dwunastu powiatach nastąpi wzrost w granicach od 26,7% (w powiecie jarosławskim) do 46,5% (w powiecie kolbuszowskim). Największy jednak wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym, według prognozy Urzędu Statystycznego, w 2060 roku nastąpi w powiecie ropczycko-sędziszowskim o 52,3% oraz w powiecie rzeszowskim aż o 72,5%.

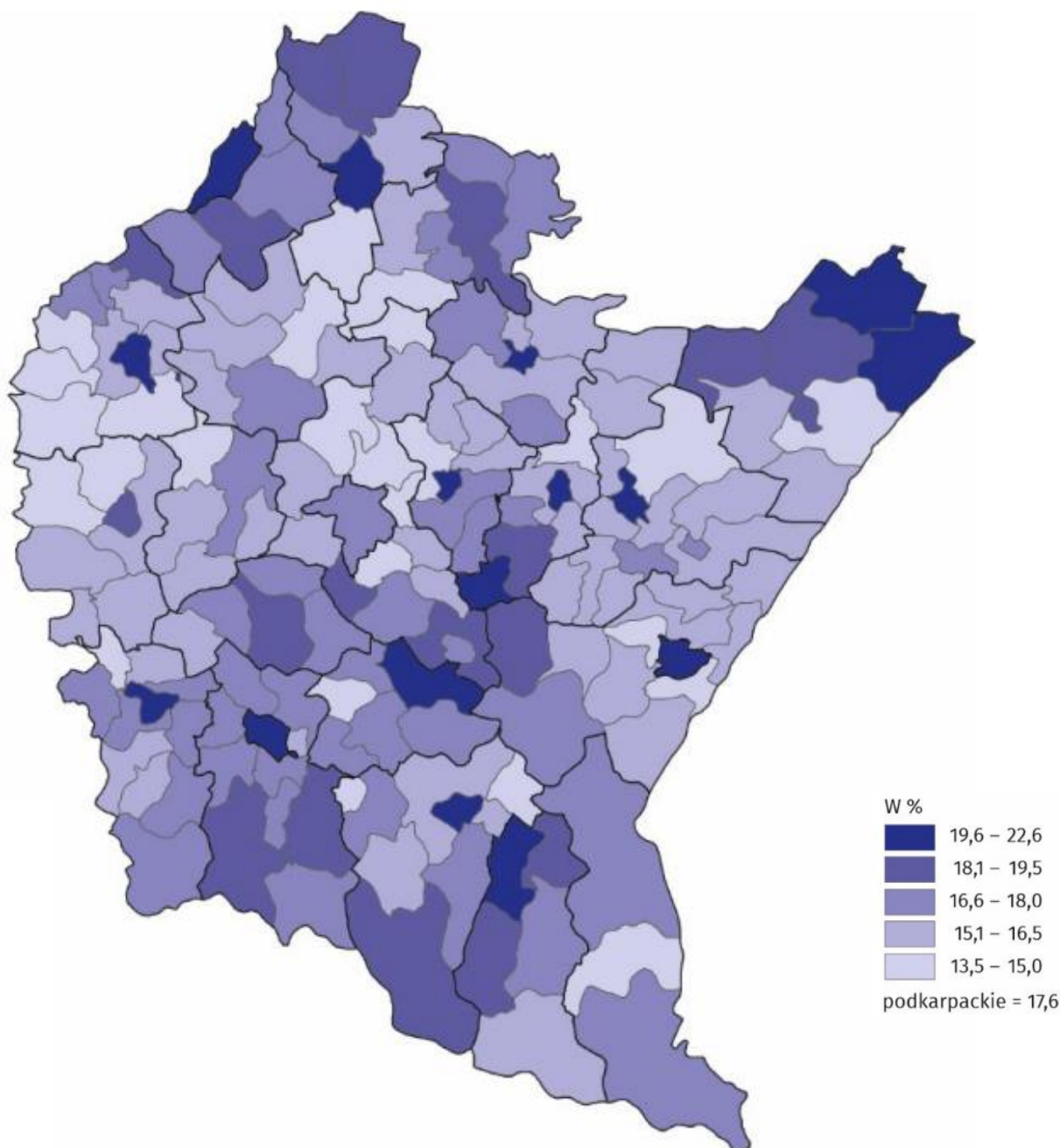
Postępujący proces starzenia się społeczeństw, nie wpłynął na zmiany poglądów związanych z ustaleniem granicy wieku osób starszych, tj. 60 lat i więcej dla kobiet oraz 65 lat i więcej dla mężczyzn. W literaturze przedmiotu, w tym w opracowaniach analitycznych powszechne jest przyjmowanie powyższych granic (częściej 65+). Istnieją jednak też propozycje, aby za początek starości uznawać górną granicę wieku produkcyjnego wszędzie tam, gdzie jest ona jednakowa dla obojga płci. Zjawisko związane ze zwiększającą się liczbą osób starszych nasunęło również konieczność wprowadzenia i posługiwania się w badaniach powiększającą się liczbą wielkości i mierników przydatnych w prowadzeniu analiz porównawczych³². Jednym z nich jest indeks starości rozumiany jako proces starzenia się ludności, będący wynikiem zmniejszania się udziału roczników młodszych a zwiększania się udziału roczników starszych w populacji. Proces ten jest definiowany jako relacja pokoleniowa dziadków i wnuczków, rozumiany jest jako liczba osób w wieku 65 i więcej lat przypadająca na 100 osób w wieku 0-14 lat³³.

W 2021 roku indeks starości w województwie podkarpackim wynosił 111 osób, co oznacza, że średnio na 100 wnuczków przypadało 111 dziadków. W porównaniu do 2011 roku wskaźnik ten wzrósł o 30. W kraju indeks starości wynosił odpowiednio 119 osób w 2021 roku i 90 osób w 2011 roku. W województwie podkarpackim w 2021 roku występowało znaczne zróżnicowanie tego wskaźnika – najniższy był w gminach Trzebownisko i Krasne (71), natomiast najwyższy w Leżajsku (177).

³² J.T. Kowaleski, A. Majdzińska, *Miary i skale zaawansowania starości demograficznej*, www.dspace.uni.lodz.pl

³³ www.stat.gov.pl

Mapa nr 3. Liczba osób w wieku 65 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 0–14 lat w 2021 roku (stan w dniu 31 marca)

Źródło: www.rzeszow.stat.gov.pl

Obserwowalne zjawisko starzenia się społeczeństwa determinuje potrzebę zwiększenia działań realizowanych na rzecz opieki i wsparcia osób starszych. W tym kontekście istotną rolę odgrywa wskaźnik wsparcia międzypokoleniowego, gdyż z reguły obowiązek zapewnienia opieki nad osobami w wieku sędziwym spoczywa na najbliższych, tj. dzieciach lub krewnych. Wskaźnik ten służy do zobrazowania relacji międzypokoleniowych pomiędzy osobami najstarszymi (pokolenie rodziców)

a osobami młodszymi (pokolenie dzieci). Określa on, ile osób w wieku 85 lat i więcej przypada na 100 osób w wieku 50-64 lat³⁴. W 2021 roku wskaźnik wsparcia międzypokoleniowego w województwie podkarpackim, podobnie jak i w kraju, wynosił 11 osób. Zaobserwowano zróżnicowanie przestrzenne tego wskaźnika, który w powiecie bieszczadzkim wynosił 8 osób, natomiast w powiecie łańcuckim i Rzeszowie po 13 osób. Warto zauważyć, że w latach 2011-2021 wartość wskaźnika wsparcia międzypokoleniowego w województwie wzrosła o 4 osoby. W 2011 roku jego wartości, w każdym z powiatów, mieściły się w przedziale od 4 osób w powiecie bieszczadzkim i Tarnobrzegu do 9 osób w powiatach rzeszowskim, łańcuckim, brzozowskim i przeworskim³⁵.

Prowadzone od wielu lat diagnozy ukierunkowane na wszelkie obszary życia osób w podeszłym wieku, dotyczące zarówno stanu zdrowia, warunków i jakości życia, jak i aktywności społecznej, a także zawodowej, pozwalają na opracowanie działań umożliwiających stworzenie lepszej przyszłości dla tej grupy osób. Kwestie są tym bardziej istotne, ze względu na fakt, iż osoby starsze bardzo często borykają się z różnymi trudnościami, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na ich życie. Respondenci badania przeprowadzonego wśród korzystających z pomocy udzielanej przez placówki wsparcia dziennego³⁶, do najczęstszych problemów, z którymi zmagają się na co dzień zaliczyli choroby (64,9%), utrudniony dostęp do placówek rehabilitacyjnych (41,3%) oraz problemy finansowe (39,9%). Ponadto dla 35,1% badanych trudnością jest również czcionka na drukach urzędowych niedostosowana do potrzeb osób starszych. Kolejnymi, choć już mniej wskazywanymi problemami, które przysparzają zmartwień są: poczucie osamotnienia (24% seniorów uznało, że dotyka ich ten stan), brak informacji lub niewystarczająca informacja o działaniach realizowanych na rzecz osób starszych (24%), niepełnosprawność (23,3%), a także bariery transportowe (21,5%). Wśród podkarpackich seniorów najrzadziej wskazywanym problemem był brak akceptacji w środowisku lokalnym (4,2%) oraz brak opieki ze strony rodziny (6,9%). Należy przy tym zaznaczyć, że niewielki odsetek wskazań dotyczących ostatniego wymienionego problemu może wynikać z faktu, iż znaczna część osób korzystających z dziennych form wsparcia dla seniorów, w momencie przeprowadzenia badania, była w stanie samodzielnie funkcjonować w życiu społecznym i nie wymagała wówczas stałej opieki ze strony krewnych, czy innych bliskich osób.

Problemy zdrowotne i wiążące się z nimi procesy chorobowe, które dzisiaj – ze względu na szybkie tempo życia, stres, skażenie środowiska i itp. – dotyczą ludzi w różnym wieku, jednak dla osób starszych, często zmagających się z niepełnosprawnością, stanowią największą bolączkę wpływającą na jakość ich życia. Badania prowadzone w ramach Narodowego Programu Zdrowia na

³⁴ J. Adrianowska, *Ocena procesu starzenia się ludności krajów Unii Europejskiej za pomocą modelu konwergencji beta*, [w:] *Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician*, 2022, vol. 67, www.ws.stat.gov.pl

³⁵ *Stan i struktura demograficzna ludności oraz liczba budynków i mieszkań w województwie podkarpackim – wyniki ostateczne NSP 2021*, Informacje sygnałowe 27.09.2022 r., www.rzeszow.stat.gov.pl

³⁶ Badanie pn. *Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim* przeprowadzone w 2019 roku przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

lata 2016–2020 pokazują, że ponad połowa osób starszych cierpi na tzw. wielochorobowość. Osoby powyżej 60. roku życia leczą się z powodu trzech lub więcej chorób. Do najczęstszych schorzeń należą choroby układu krążenia (szczególnie nadciśnienie tętnicze) oraz choroby metaboliczne i endokrynologiczne, a także geriatryczne³⁷. Wyniki badania przeprowadzonego wśród pensjonariuszy przebywających w domach pomocy społecznej funkcjonujących na terenie województwa podkarpackiego³⁸ pokazują natomiast, że wśród najczęściej wymienianych były choroby układu kostno-stawowego (58,5%) i układu krążenia (51,2%), a także choroby: oczu (45,5%), serca (42,3%) oraz naczyń krwionośnych (39%). Schorzenia i dolegliwości, z którymi zmagają się seniorzy wpływają na wiele obszarów ich życia. Zapytani, w jaki sposób choroba wpływa na ich życie, najczęściej odpowiadali, że „obniża sprawność fizyczną” – tę odpowiedź wskazało 76,4% badanych. Do pozostałych wskazań należały: zmniejszenie aktywności towarzysko-społecznej, pogorszenie samopoczucia czy zmiana rytmu życia związana z koniecznością stałego zażywania leków oraz wykonywaniem zabiegów medycznych.

Olbrzymią rolę wpływającą na ogólny stan zdrowia, na każdym etapie życia człowieka, ma regularna aktywność psychiczna, fizyczna oraz społeczna. W przypadku starości ma ona jednak szczególne znaczenie, ze względu na pozytywny wpływ na zdrowie oraz zadowolenie z życia. Aktywność nie tylko „dodaje lat do życia”, ale również „życia do lat”³⁹. Przyczynia się również do opóźnienia demencji, a także wielu innych chorób przewlekłych. W życiu starszego człowieka nie powinno być miejsca na smutek, pustkę i poczucie bezsensu. Niestety, te właśnie stany występują w momencie przejścia na emeryturę. Wyniki badań amerykańskiej Fundacji Mac-Arthura wskazują, że „około 70 procent procesów związanych ze starzeniem się oraz etapem życia zwanym starością – można formować, poprawiać, słowem: można wywierać na te procesy pozytywny wpływ. Starość może być zdrowa i dająca zadowolenie seniorowi”⁴⁰. Dlatego tak istotną rolę w życiu osoby starszej pełni aktywność zawodowa, edukacyjna oraz sportowa, a także stwarzanie warunków do pełnego uczestnictwa seniorów w życiu społecznym i kulturalnym. „Można bowiem być młodym, a przyjmować zachowania starca, ale można też być seniorem, a w konsekwencji cieszyć się życiem, aktywnie żyć, angażować się w różne formy społecznej aktywizacji, dawać z siebie tyle, ile to możliwe”⁴¹.

Kluczowym zadaniem polityki społecznej jest podnoszenie jakości życia seniorów poprzez umożliwienie im pozostawania jak najdłużej samodzielny i aktywnymi oraz zapewnienie

³⁷ Badanie *Seniorów portret własny* przeprowadzone w ramach projektu PolSenior2. Głównym realizatorem badania jest Gdański Uniwersytet Medyczny, w ramach Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020 finansowanego ze środków Ministerstwa Zdrowia, www.termedia.pl

³⁸ Badanie pn. *Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim* przeprowadzone w 2019 roku przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

³⁹ D. Rynkowska, *Rola i znaczenie aktywności społecznej seniorów*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Lublin – Polonia, Vol. XLI, 2, Sectio I, 2016, www.journals.umcs.pl

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Ks. J. Młyński, *Aktywność seniorów w środowisku lokalnym*, *Studia nad Rodziną UKSW* 2018 R. XXII nr 3 (48), www.bibliotekanauki.pl

bezpieczeństwa⁴². W odpowiedzi na powyższe założenia jednostki samorządu terytorialnego realizują działania związane z szeroko rozumianą aktywizacją osób starszych w środowisku ich zamieszkania. Przykładem takim jest tworzenie placówek wsparcia dziennego w postaci: dziennych domów pobytu, klubów seniora, czy uniwersytetów III wieku⁴³.

Dzienny dom pobytu jest placówką półstacjonarną, przeznaczoną dla osób starszych, które ze względu na wiek wymagają częściowej opieki i pomocy w zaspokojeniu niezbędnych potrzeb życiowych. Placówki te realizują działania nakierowane na wsparcie seniorów w podtrzymywaniu ich aktywności społecznej, w tym zaspokojenie potrzeby kontaktu i przynależności (integracja ze środowiskiem lokalnym), utrzymywanie i rozwijanie sprawności intelektualnej, utrzymanie dobrej kondycji i sprawności ruchowej, rozwijanie różnych zainteresowań i organizację wolnego czasu, a także obejmują wsparciem podopiecznych w postaci świadczonych usług opiekuńczych czy rehabilitacyjnych. Ponadto seniorzy mają zapewnione wyżywienie oraz niejednokrotnie transport. Kluczowe znaczenie na rozwój placówek wsparcia dziennego ma realizacja Programu wieloletniego „Senior+”, dzięki któremu jednostki samorządu otrzymują wsparcie na realizację zadań własnych, polegających na prowadzeniu i zapewnieniu miejsc w ośrodkach wsparcia Senior+. W województwie podkarpackim w Programie uczestniczy 46 gmin. Głównym celem Programu jest wsparcie jednostek samorządu terytorialnego, w zakresie tworzenia lokalnych dziennych domów i klubów „Senior+”, umożliwiające zwiększenie aktywnego uczestnictwa osób starszych w życiu społecznym. Działania te realizowane będą poprzez rozbudowę infrastruktury ośrodków wsparcia w środowisku lokalnym oraz zwiększenie miejsc w placówkach już funkcjonujących. Łączna kwota środków przeznaczonych w województwie podkarpackim na dofinansowanie w ramach Programu wieloletniego „Senior+” na lata 2021-2025 wynosi 4 388 000 zł dla 46 gmin, w tym na tworzenie nowych placówek kwota 735 000 zł dla 4 gmin⁴⁴. Osobie wymagającej całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności, niemogącej samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu, której nie można zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych, przysługuje prawo do umieszczenia w domu pomocy społecznej. Zgodnie z danymi Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego na Podkarpaciu funkcjonują 54 domy pomocy społecznej, w tym 2 wyłącznie dla osób w podeszłym wieku, 21 o mieszanym typie działalności dla osób w podeszłym wieku i dodatkowo z inną specjalnością oraz 31 domów dla osób przewlekle psychicznie chorych, dla dzieci i młodzieży

⁴² Założenia i kierunki rozwoju polityki społecznej wobec osób starszych zawarte są w dokumencie pn. *Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – uczestnictwo – solidarność*, Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r., M.P. z 2018 r., poz. 1169.

⁴³ Pomysłodawcą pierwszego Uniwersytetu Trzeciego Wieku był Francuz, profesor prawa międzynarodowego w Tuluzie, Pierre Vellas, który z refleksji nt. starości oraz z empatii, jaką czuł do osób w wieku sędziwym rozpoczął organizowanie Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Począwszy od zebrania dostępnej wiedzy z dziedziny gerontologii oraz zapoznania się z prawem i strukturami międzynarodowymi dotyczącymi problematyki ludzi starszych, a także wszelkimi dostępnymi informacjami na temat starości, w 1973 roku zorganizował pierwszą sesję Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Źródło: A. Rokicki, *Starość nie znaczy bierność – współczesne metody aktywizowania seniorów*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia*, Vol. XXIX, 1, SECTIO J 2016, www.journals.umcs.pl

⁴⁴ *Wojewoda o realizacji polityki senioralnej*, www.rzeszow.uw.gov.pl

niepełnosprawnych intelektualnie, dla dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie, dla osób przewlekłe somatycznie chorych, dla osób niepełnosprawnych fizycznie. Osoba, której stan zdrowia nie ulega poprawie i nie jest w stanie usamodzielniać się, aby wrócić do środowiska pozostaje w opiece instytucjonalnej do końca życia. Dlatego też niemal w każdym typie domu pomocy społecznej znajdują się osoby starsze.

W ostatnich latach bardzo pozytywnym zjawiskiem jest to, że osoby starsze coraz częściej i chętniej otwierają się na zawieranie nowych znajomości i korzystają z oferowanego dla nich wsparcia. Ponadto wychodząc z domu i angażując się w różne formy aktywności podejmują wyzwania ucząc się zarazem nowych dla nich rzeczy. Pamiętać należy, że pobudzanie aktywności zarówno umysłowej, jak i społecznej jest niezbędne dla prawidłowego rozwoju psychospołecznego seniora. Funkcjonujące na terenie województwa podkarpackiego kluby seniora oferują dla swoich uczestników różnego rodzaju zajęcia w postaci treningów, warsztatów, imprez kulturalnych, wycieczek, których głównym celem jest integracja społeczności lokalnej i promowanie aktywnego stylu życia. Uniwersytety trzeciego wieku natomiast pełnią funkcję edukacyjną dla osób starszych umożliwiając im poszerzenie wiedzy z różnych dziedzin nauki, w zależności od programu konkretnej instytucji. Niestety na terenie województwa podkarpackiego nie są prowadzone oficjalne rejestry z informacjami o funkcjonujących tego typu podmiotach.

W ostatnich latach zauważalna jest coraz większa aktywność seniorów w zakresie korzystania z nowych technologii, zwłaszcza z Internetu. Środowiska naukowo-badawcze prowadzą w tym zakresie analizy, dostarczając nam informacji o obszarach największego zainteresowania osób starszych w wirtualnej przestrzeni. Wyniki badania przeprowadzonego przez Kantar oraz Krajowy Instytut Gospodarki Senioralnej⁴⁵ pokazują, że Internet stał się miejscem, gdzie seniorzy spędzają dużą część swojego czasu. Przykładem jest obsługa poczty elektronicznej, z której regularnie korzystało aż 85% respondentów. 7 na 10 osób miało dostęp do bankowości internetowej i zarządzało swoimi finansami sprzed ekranu komputera, 65% badanych porównywało w sieci ceny produktów, 63% robiło zakupy online, a 62% poszukiwało w Internecie informacji o produktach i markach. Ponadto autorzy raportu zwrócili również uwagę, iż kilkadziesiąt lat temu życie ludzi dzieliło się na 20 lat nauki, 30 lat pracy i 5 lat emerytury. Obecnie ten ostatni okres wydłużył się o około 20 lat, co niesie za sobą zmiany w zachowaniu osób starszych⁴⁶. Analiza informacji uzyskanych z badania przeprowadzonego wśród osób starszych korzystających ze wsparcia oferowanego przez placówki dziennego pobytu⁴⁷ pokazuje, że podkarpaccy seniorzy nie pozostają w tyle, jeśli chodzi o aktywność

⁴⁵ Badanie zostało przeprowadzone na grupie emerytów oraz osób, które w wiek emerytalny wejdą za kilka lat, czyli będących w wieku 55+. Wyniki badania zostały przedstawione w raporcie Silver Book 2019.

⁴⁶ K. Garwol, J. Stebila, *Seniorzy „niewykluczeni” cyfrowo*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 66 (2/2021), www.ur.edu.pl

⁴⁷ Badanie pn. *Jesień życia – analiza sytuacji życiowej seniorów w województwie podkarpackim* przeprowadzone w 2019 roku przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

w sieci i równie chętnie korzystają z Internetu – taką odpowiedź deklarowało 62,8% badanych. Najczęściej osoby starsze szukają informacji przydatnych w codziennym życiu (72,9%), czytają aktualne wiadomości (65,7%), kontaktują się z rodziną, znajomymi i przyjaciółmi używając komunikatorów internetowych (61,3%). Ponadto znaczna część badanych – ponad 50% stwierdziło, że przegląda również strony dla przyjemności, nieco mniej 37,6% korzystając z sieci rozwija swoje pasje i zainteresowania, zaś 34,3% płaci rachunki. Najmniejsza grupa seniorów wykorzystuje Internet do robienia zakupów – 16% ogółu respondentów. W przypadku osób przebywających w domach pomocy społecznej odsetek osób, które korzystają z Internetu jest zdecydowanie niższy – 8,1%. Seniorzy ci najczęściej w sieci rozwijają swoje pasje i zainteresowania, płacą rachunki, kontaktują się z rodziną i znajomymi, czy robią zakupy. Grupa seniorów, którzy nie korzystają z Internetu, a uczęszczają do placówek wsparcia dziennego, zapytani o powód swojej decyzji w większości odpowiedzieli, że nie umieją korzystać z komputera (51,9%), nie mają komputera (47,1%) oraz nie umieją korzystać z Internetu (42,3%). Seniorzy niezainteresowani korzystaniem z komputera i Internetu stanowili 36,5% tej grupy. Natomiast osoby starsze przebywające w domach pomocy społecznej za najczęstszy powód niekorzystania z komputera i Internetu podawały brak zainteresowania tego typu czynnością (50%). Do pozostałych odpowiedzi należały: brak umiejętności korzystania z komputera (38,4%) oraz Internetu (37,5%), a także brak komputera (33%).

Aktywność fizyczna nie tylko wpływa na poprawę sprawności, ale również dotlenia organizm, poprawia krążenie oraz samopoczucie. Podkarpacki seniorzy korzystający z dziennych form wsparcia w zdecydowanej większości (93,1%) podejmują działania mające na celu poprawę swojej sprawności fizycznej. Najwięcej seniorów korzysta z najprzyjemniejszej dla osób w podeszłym wieku formy aktywności na świeżym powietrzu, a mianowicie ze spacerów (89,6%). Ponad połowa badanych wykonuje ćwiczenia rehabilitacyjne (62,7%) oraz gimnastyczne (56%), natomiast nieco mniej jeździ rowerem (46,6%) oraz maszeruje z kijkami (45,1%). Z powyższego wynika, że seniorzy są świadomi korzyści płynących z prowadzenia aktywnego trybu życia.

Praca na rzecz środowiska lokalnego sprawia, że świat wokół nas się zmienia i na ogół są to zmiany na lepsze. Zaangażowanie osób starszych w sprawy lokalnej społeczności sprzyja nie tylko podtrzymaniu ich sprawności i aktywności społecznej, ale także możliwości realizowania własnych potrzeb. Dla wielu seniorów jest to bardzo istotna kwestia, gdyż w ten sposób mogą wykorzystać własną wiedzę, doświadczenie oraz mądrość życiową. Seniorzy zaangażowani w działalność organów samorządu lokalnego, organizacji pozarządowych czy wolontariat stanowili w badaniu 44,1% ogółu respondentów. Natomiast 42,7% stanowiły osoby w sędziwym wieku nieangażujące się w tego typu działania. Zaznaczyć należy, że wśród respondentów była też grupa osób – 10,1%, które nie angażowały się w obszarze społeczności lokalnej, ale chciałyby się w ten sposób realizować. Zarówno osoby, które angażują się w sprawy lokalnej społeczności jak i te, które nie angażują się, a chciałyby się angażować, zapytane o zakres działań znajdujący się w obszarze ich zainteresowań

najczęściej wskazywały działania realizowane w ramach: kół zainteresowań (koła gospodyń wiejskich, kluby seniora itp.), przedsięwzięć kulturalnych, pomocy biednym i potrzebującym oraz usług sąsiedzkich czy grup samopomocowych. Oprócz szeroko rozumianej aktywności społecznej niesamowicie istotne dla osoby w sędziwym wieku jest poczucie bezpieczeństwa. Zdecydowana większość seniorów – 94,1% czuje się bezpiecznie w swoim miejscu zamieszkania, zaś 4,5% badanych wskazało negatywną odpowiedź. Pozostałą grupę osób stanowili seniorzy niezdecydowani (0,7%) oraz seniorzy, którzy nie udzielili odpowiedzi (0,7%). Zdaniem osób starszych, które w badaniu stwierdziły, że nie czują się bezpiecznie, działaniami najczęściej wskazywanymi, zwiększającymi poczucie ich bezpieczeństwa byłoby zwiększenie liczby patroli policyjnych – takiej odpowiedzi udzieliła ponad połowa badanych (61,54%), posiadanie opaski z przyciskiem SOS – alarmującym instytucje pomocowe o potrzebie udzielenia pomocy (46,15%), a także regularne odśnieżanie chodników (38,46%).

1.4. Osoby w kryzysie bezdomności

Bezdomność w najprostszy sposób można zdefiniować jako zjawisko społeczne charakteryzujące się brakiem domu lub miejsca stałego pobytu gwarantującego jednostce lub rodzinie poczucie bezpieczeństwa, zapewniającego schronienie przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi i zaspokojenie podstawowych potrzeb na poziomie uznawanym w danym społeczeństwie za wystarczający⁴⁸. Bezdomność należy traktować nie tylko jako swoisty kryzys społeczny dotyczący pomocy społecznej, ale jako szeroki problem polityki społecznej. Należy zatem patrzeć na problem w sposób całościowy, tak aby kompleksowo zapobiegać bezdomności, odpowiadać na potrzeby osób, które w sytuacji bezdomności już się znajdują oraz dążyć do usamodzielnienia osób bezdomnych. W celu określenia obecnej skali bezdomności należy podjąć działania zmierzające do rozpoznania liczby osób bezdomnych na Podkarpaciu. Niestety w ostatnich latach badanie nie było przeprowadzane ze względu na pandemię Covid-19. Ostatnie Ogólnopolskie badanie liczby osób bezdomnych zrealizowane zostało w 2019 roku. Badanie to przeprowadzane było w wyznaczonym terminie na terenie wszystkich województw kraju. Działania koordynował gminny oraz wojewódzki koordynator. Intencją podjętych działań spisowych było przeprowadzenie badań w ciągu jednej nocy na terenie całego kraju, we wszystkich województwach. Takie założenie pozwala na uniknięcie błędu dublowania się danych osobowych w przypadku bezdomnych, którzy zmieniają swoje miejsce pobytu.

Po kilku latach przerwy Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej zwróciło się do wszystkich województw z prośbą o koordynację działań związanych z przeprowadzeniem badania liczby osób bezdomnych w województwach w 2024 roku. Wyznaczono również termin na przeprowadzenie Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych w nocy z 28 na 29 lutego 2024 roku. Realizacja badania, oprócz pozyskania informacji o liczbie osób bezdomnych w placówkach i miejscach niemieszkalnych, pozwoli uzyskać dane socjodemograficzne o grupie osób bezdomnych. Dane te mogą pomóc kreować lokalną politykę społeczną w zakresie problematyki bezdomności.

W wyniku przeprowadzenia z inicjatywy ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, Ogólnopolskiego badania osób bezdomnych w nocy z 13 na 14 lutego 2019 roku w województwie podkarpackim zidentyfikowano łącznie 933 osoby bezdomne, spośród których najliczniejszą grupę stanowili mężczyźni - 787 osób, tj. ok. 84,4%. Natomiast liczba bezdomnych kobiet wyniosła 131 osób, tj. ok. 14% oraz dzieci – 15 osób, tj. ok. 1,6%. Podczas ww. badania liczby osób bezdomnych w nocy z 13 na 14 lutego 2019 roku na terenie Polski zdiagnozowano 30 330 osób bezdomnych. Biorąc pod uwagę liczbę osób bezdomnych w poszczególnych województwach,

⁴⁸ www.encyklopedia.pwn.pl

województwo podkarpackie (933 osób) znajduje się na 6 miejscu spośród województw z najmniejszą liczbą osób bezdomnych⁴⁹.

Najwięcej osób bezdomnych zanotowano w gminach, na terenie których funkcjonują placówki udzielające tymczasowego schronienia osobom bezdomnym, tj.: Dębica (144 osoby), Rzeszów (128 osób), Sanok (116 osób), Jarosław (98 osób), Przemyśl (85 osób), Tarnobrzeg (83 osoby). Wśród bezdomnych mężczyzn najwięcej osób przebywa w schroniskach dla bezdomnych – blisko 71%, w innych placówkach instytucjonalnych – 17% oraz poza placówkami (w pustostanach, domkach na działkach/altanach, itp.) – ok. 12%. Wśród bezdomnych kobiet odsetek osób przebywających w schroniskach wynosi 69%, w innych placówkach instytucjonalnych – 25% oraz poza placówkami (w pustostanach, domkach na działkach/altanach, itp.) – ok. 6%.

W 2021 roku nie zostało przeprowadzone Ogólnopolskie badanie liczby osób bezdomnych, natomiast przeprowadzono badanie regionalne pn. „Bezdomność w województwie podkarpackim”, które obejmowało osoby bezdomne, dla których gminy z terenu województwa podkarpackiego były ostatnim miejscem zameldowania na pobyt stały. Zidentyfikowano łącznie 1035 osób bezdomnych, spośród których najliczniejszą grupę stanowili mężczyźni – 944 osób, tj. ok. 91%. Natomiast liczba bezdomnych kobiet wyniosła 91 osób, tj. ok. 9%. Najwięcej osób bezdomnych, dla których ostatnim miejscem zameldowania na pobyt stały była dana gmina, wykazały: miasto Rzeszów - 110 osób, miasto Stalowa Wola – 95 osób, miasto Tarnobrzeg – 68 osób, miasto Dębica – 60 osób.

W 2021 roku wśród bezdomnych zarówno kobiet, jak i mężczyzn, podobnie jak w roku 2020, przeważały osoby w wieku powyżej 60 roku życia, tj. ok. 38% – 398 osób⁵⁰.

Według danych Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego na terenie województwa funkcjonuje 27 placówek udzielających tymczasowego schronienia osobom bezdomnym, tj.:

- 15 schronisk dla osób bezdomnych,
- 5 schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi,
- 4 noclegownie,
- 3 ogrzewalnie.

Powyższe placówki dysponują 812 miejscami stałymi – statutowymi, zaś w przypadku wystąpienia szczególnie trudnych warunków atmosferycznych są w stanie przyjąć dodatkowo 142 osoby, co daje łącznie 954 miejsca.

Poza wskazanymi placówkami, na terenie województwa podkarpackiego funkcjonują także inne placówki zapewniające miejsca noclegowe dla osób bezdomnych, działające poza systemem pomocy społecznej. Ponadto w Wojewódzkim Centrum Zarządzania Kryzysowego działa bezpłatna,

⁴⁹ Pomoc dla osób bezdomnych i potrzebujących w okresie zimowym 2022/2023, www.rzeszow.uw.gov.pl

⁵⁰ Tamże.

całodobowa infolinia 987. Pod tym numerem można uzyskać informacje o placówkach przygotowanych do przyjęcia osób w sezonie jesienno-zimowym oraz zgłosić potrzebę udzielenia pomocy osobie zagrożonej.

Do specyficznych form pracy socjalnej z osobami w kryzysie bezdomności w ich środowisku należy streetworking. Liczba streetworkerów w Polsce w poszczególnych gminach, którzy w 2020 roku pracowali z osobami doświadczającymi bezdomności wyniosła 147 osób. Wówczas żadna z gmin w województwie podkarpackim nie udzielała osobom bezdomnym wsparcia w formie pracy streetworkera⁵¹. Od 1 lutego do 31 grudnia 2022 roku na terenie Gminy Miasta Rzeszów realizowany był projekt pn. „Wprowadzenie usług streetworkera wraz z pakietem usług socjalnych i medycznych dla osób będących w kryzysie bezdomności na terenie Miasta Rzeszowa”. Zadanie było współfinansowane przez Gminę Miasto Rzeszów, a realizowane przez Stowarzyszenie „Zupełne Dobro”. Ponadto końcem 2022 roku Prezydent Rzeszowa rozstrzygnął otwarty konkurs ofert na wsparcie realizacji zadania publicznego w zakresie pomocy społecznej na 2023 r. udzielając Stowarzyszeniu „Zupełne Dobro” dotacji na kontynuację zadania realizowanego w roku poprzednim⁵².

Wsparciem dla osób w kryzysie bezdomności mogą być współpracujące z gminą społeczne agencje najmu. Społeczna agencja najmu to podmiot współpracujący z gminą, którego działalność polega na dzierżawie lokali mieszkalnych lub budynków mieszkalnych jednorodzinnych od ich właścicieli oraz wynajmowaniu tych lokali lub budynków osobom, którym dochody lub sytuacja życiowa utrudniają najem mieszkania w warunkach rynkowych. Celem działania społecznej agencji najmu jest rozwój rynku mieszkań na wynajem, a co za tym idzie zwiększenie oferty mieszkaniowej dla osób o średnich i niższych dochodach. Ponadto innym celem jest również rozszerzenie narzędzi dostępnych gminom w ramach realizacji lokalnej polityki mieszkaniowej o formułę, która może stanowić alternatywę dla budownictwa komunalnego.

Korzyści z funkcjonowania społecznej agencji najmu na terenie gminy:

- rozszerzenie narzędzi dostępnych dla gmin w ramach lokalnej polityki mieszkaniowej o instrument, który może przyczynić się do zmniejszenia kolejek osób oczekujących na najem mieszkania gminnego bez konieczności angażowania się przez gminy w budowę mieszkań;
- zwiększenie oferty mieszkaniowej oraz przejściowa pomoc finansowa w ponoszeniu wydatków z tytułu najmu mieszkania od społecznej agencji najmu dla osób o średnich i niższych dochodach;
- możliwość nawiązania stabilnej współpracy na korzystnych zasadach dla właścicieli dzierżawionych mieszkań.

⁵¹ *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwa w 2020 roku*, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Departament Pomocy i Integracji Społecznej, Warszawa, grudzień 2021 r.

⁵² www.bip.erzeszow.pl

Kluczowym czynnikiem w walce z kryzysem bezdomności jest możliwość zamieszkania w lokalu mieszkalnym, zwłaszcza na preferencyjnych warunkach. W 2020 roku osobom w kryzysie bezdomności w województwie podkarpackim przyznano w ramach najmu socjalnego 12 lokali mieszkalnych i 1 lokal w ramach najmu komunalnego, ponadto 1 lokal został przyznany na innych zasadach.

Działalność w zakresie wsparcia osób bezdomnych poprzez udzielenie organizacjom pozarządowym wsparcia finansowego w formie dotacji z przeznaczeniem na działania na rzecz osób bezdomnych, prowadzi wojewoda podkarpacki. Adresatami ogłaszanych konkursów ofert są organizacje pozarządowe prowadzące działalność w zakresie pomocy społecznej. Skierowane do podmiotów niepublicznych środki stanowią wsparcie finansowe mające na celu uzupełnienie zadań realizowanych przez administrację publiczną. W 2022 roku Wojewoda Podkarpacki przeznaczył kwotę 150 000,00 zł na dofinansowanie działań nakierowanych na przeciwdziałanie bezdomności. Dotacje przekazano 13 podmiotom na realizację 15 zadań publicznych.

Środki przeznaczone były w szczególności na:

- rozwój infrastruktury, w tym zwiększenie miejsc noclegowych m.in. poprzez wyposażenie, prace remontowo – budowlane,
- aktywizację zawodową osób bezdomnych poprzez różnego rodzaju formy zatrudnienia,
- zakup odzieży, obuwia, środków czystości i środków higieny osobistej dla osób bezdomnych, środków ochrony osobistej,
- opłaty stałe, wydatki bieżące.

Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej realizuje program „Pokonać bezdomność. Program pomocy osobom bezdomnym”. W ramach edycji 2022 dla podmiotów uprawnionych, zostały rozdysponowane środki, które pozwoliły na zabezpieczenie potrzeb podopiecznych i poprawę funkcjonowania placówek, których celem jest niesienie pomocy najbardziej potrzebującym.

W 2022 roku z terenu województwa podkarpackiego dotację otrzymały 4 podmioty, na łączną kwotę 461 600,00 zł, tj.:

- Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Dębica na kwotę 160 500,00 zł,
- Caritas Diecezji Sandomierskiej na kwotę 129 500,00 zł,
- Parafia Rzymskokatolicka pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Jarosławiu na kwotę 116 400,00 zł
- Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Łańcuckie na kwotę 55 200,00 zł.

W wyniku dodatkowego naboru z terenu województwa podkarpackiego dotację otrzymało 5 podmiotów, na łączną kwotę 493 300,00 zł, tj.:

- Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Krośnieńskie na kwotę 53 000,00 zł,
- Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Dębica na kwotę 150 000,00 zł,

- Fundacja Pomocy Młodzieży im. św. Jana Pawła II „Wzrastanie” na kwotę 104 300,00 zł,
- Koło Przemyskie Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta na kwotę 50 000,00 zł,
- Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta na kwotę 136 000,00 zł.

Łącznie wsparcie z Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej w ramach programu „Pokonać bezdomność. Program pomocy osobom bezdomnym”, Edycja 2022, dla organizacji z terenu województwa podkarpackiego wyniosło 954 900,00 zł.

1.5. Kadra pomocy społecznej

Optymalna liczebność oraz odpowiednia struktura zasobów kadrowych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej ma kluczowe znaczenie dla prawidłowej realizacji zadań wynikających z ustawy o pomocy społecznej. Dysponowanie zasobami ludzkimi, które stanowią dobrze wykwalifikowaną oraz odpowiednio liczebną w stosunku do zdiagnozowanych potrzeb kadre ma znaczący wpływ na efektywność pomocy społecznej.

Tabela nr 3. Zatrudnienie w systemie pomocy społecznej

Jednostki organizacyjne pomocy i integracji społecznej	2021	2022	2021=100% wzrost/spadek
Służby wojewody realizujące zadania z zakresu pomocy społecznej	27	22	-18,5%
Regionalny ośrodek polityki społecznej – ogółem	75	67	-10,7%
Powiatowe centra pomocy rodzinie – ogółem	336	349	3,9%
w tym: pracownicy socjalni – ogółem	46	46	0%
Ośrodki pomocy społecznej – ogółem	3255	3185	-2,2%
w tym: pracownicy socjalni – ogółem	1180	1170	-0,9%
Domy pomocy społecznej – ogółem	3113	3091	-0,7%
Placówki specjalistycznego poradnictwa – ogółem	0	0	-
Ośrodki interwencji kryzysowej – ogółem	53	49	-7,6%
Ośrodki wsparcia – ogółem	1298	1251	-3,6%
w tym: ośrodki wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi	842	841	-0,1%
w tym: środowiskowe domy samopomocy	838	837	-0,1%
kluby samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi	4	4	0%
Dzienne domy pomocy	199	197	-1%
Domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży	4	6	50%
Schroniska dla osób bezdomnych	107	93	-13,1%
Schroniska dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi	14	14	0%
Kluby samopomocy	70	57	-18,6%
Inne ośrodki wsparcia	81	60	-25,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdania MRiPS-06 za I-XII 2021 r. oraz za I-XII 2022 r.

Pracownicy socjalni odgrywają dużą rolę w aktywizacji i integracji osób, którym udzielane jest wsparcie ze strony instytucji pomocy społecznej. Pracownicy socjalni w ramach realizowanej pracy socjalnej starają się szukać różnych rozwiązań, aby wspomóc rodziny i pomóc im wyjść z ich trudnej sytuacji. Na mocy ustawy o pomocy społecznej ośrodki pomocy społecznej oraz centra usług społecznych zobowiązane są do zatrudnienia minimalnej liczby pracowników socjalnych. Jeden pracownik socjalny zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy przypadać ma na 2 tys. mieszkańców lub proporcjonalnie do liczby rodzin i osób samotnie gospodarujących, objętych pracą socjalną w stosunku jeden pracownik socjalny zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy na nie więcej niż 50 rodzin i osób samotnie gospodarujących. Ponadto ośrodek pomocy społecznej, a w przypadku przekształcenia ośrodka - centrum usług społecznych, zatrudnia w pełnym wymiarze czasu pracy nie mniej niż 3 pracowników socjalnych.

Niewystarczająca ilość środków finansowych uwzględniona w budżecie gminy lub brak kandydatów aplikujących na stanowisko pracownika socjalnego jest przyczyną niedoborów w tym zakresie. Poniżej przedstawiono wykaz ośrodków oraz centrów, które w 2022 roku spełniały bądź nie spełniały ustawowy warunek w zakresie zatrudniania liczby pracowników socjalnych.

Tabela 4. Ośrodki pomocy społecznej oraz centra usług społecznych, które spełniają/nie spełniają ustawowy warunek dot. pracowników socjalnych

Gmina	Czy jest spełniony warunek ustawowy dot. pracowników socjalnych	Liczba mieszkańców wg GUS	Liczba rodzin w gminie korzystająca z pracy socjalnej	Liczba pracowników socjalnych
Adamówka	Tak	4 035	163	3
Baligród	Nie	3 060	38	2
Baranów Sandomierski	Tak	11 387	34	5
Besko	Tak	4 399	61	4
Białobrzegi	Tak	8 674	105	3
Bircza	Tak	5 957	98	3
Błażowa	Tak	10 827	115	5
Boguchwała	Tak	21 836	145	10
Bojanów	Tak	7 570	72	5
Borowa	Tak	5 309	72	4
Brzostek	Tak	12 711	60	8
Brzozów	Tak	26 076	113	12
Brzyska	Tak	6 327	172	5
Bukowsko	Tak	5 339	40	3
Chłopice	Tak	5 319	92	4
Chmielnik	Tak	7 344	98	3
Chorkówka	Tak	13 488	202	6
Cieszanów	Tak	6 824	93	3
Cisna	Nie	1 689	1	2
Cmolas	Tak	8 010	62	4

Gmina	Czy jest spełniony warunek ustawy dot. pracowników socjalnych	Liczba mieszkańców wg GUS	Liczba rodzin w gminie korzystająca z pracy socjalnej	Liczba pracowników socjalnych
Czarna (powiat bieszczadzki)	Nie	2 378	63	2
Czarna (powiat dębicki)	Tak	13 325	37	7
Czarna (powiat łańcucki)	Tak	11 992	184	5
Czermin	Tak	7 028	81	4
Czudec	Tak	11 591	47	7
Dębica (miejska)	Tak	43 523	580	24
Dębica (wiejska)	Tak	25 665	120	7
Dębowiec	Tak	8 795	0	4
Domaradz	Tak	5 864	95	4
Dubiecko	Tak	8 844	23	5
Dukla	Tak	13 986	111	8
Dydnia	Tak	7 562	431	4
Dynów (miejska)	Nie	6 022	122	2
Dynów (wiejska)	Tak	6 650	187	4
Dzikowiec	Tak	6 322	56	3
Fredropol	Tak	5 210	7	4
Frysztak	Tak	10 116	61	6
Gać	Tak	4 529	0	3
Gawłuszowice	Nie	2 708	24	2
Głogów Małopolski	Tak	19 397	265	8
Gorzyce	Tak	12 773	205	8
Grębów	Tak	10 002	150	4
Grodzisko Dolne	Tak	7 787	78	4
Haczów	Nie	9 055	222	4
Harasiuki	Tak	5 774	174	5
Horyniec-Zdrój	Nie	4 419	0	2
Hyżne	Tak	6 956	93	3
Iwierzyce	Tak	7 714	98	4
Iwonicz-Zdrój	Tak	10 385	56	5
Jarocin	Tak	5 122	145	3
Jarosław (miejska)	Tak	35 739	7	19
Jarosław (wiejska)	Tak	13 156	49	6
Jasienica Rosielna	Tak	7 607	118	4
Jaśło (miejska)	Tak	33 276	667	19
Jaśło (wiejska)	Tak	15 988	188	9
Jaśliska	Nie	2 076	49	2
Jawornik Polski	Tak	4 256	23	3
Jedlicze	Tak	14 947	43	7
Jeżowe	Tak	9 843	35	7
Jodłowa	Tak	5 259	62	3

Gmina	Czy jest spełniony warunek ustawy dot. pracowników socjalnych	Liczba mieszkańców wg GUS	Liczba rodzin w gminie korzystająca z pracy socjalnej	Liczba pracowników socjalnych
Kamień	Tak	6 813	107	3
Kańczuga	Tak	11 810	125	6
Kolbuszowa	Tak	24 332	505	14
Kołaczyce	Tak	8 653	167	5
Komańcza	Tak	4 194	8	3
Korczyna	Tak	11 129	54	5
Krasiczyn	Nie	5 124	45	2
Krasne	Tak	12 781	197	5
Krempna	Nie	1 719	28	2
Krościenko Wyżne	Tak	5 376	136	3
Krzyszów	Tak	4 133	74	3
Krzywcza	Tak	4 566	138	3
Kuryłówka	Tak	5 523	98	3
Laszki	Tak	6 637	70	3
Lesko	Tak	10 892	143	6
Leżajsk (miejska)	Tak	12 926	11	7
Leżajsk (wiejska)	Tak	19 912	534	10
Lubaczów (miejska)	Tak	11 485	2	7
Lubaczów (wiejska)	Tak	8 957	90	5
Lubenia	Tak	6 521	73	3
Lutowiska	Tak	2 004	30	3
Łańcut (miejska)	Tak	17 668	520	9
Łańcut (wiejska)	Tak	21 785	68	10
m. Krosno	Tak	44 530	627	24
m. Przemyśl	Tak	57 193	1 863	35
m. Rzeszów	Tak	196 726	907	158
m. Tarnobrzeg	Tak	44 314	735	20
Majdan Królewski	Tak	9 690	30	5
Markowa	Tak	6 336	0	3
Medyka	Nie	6 252	166	3
Miejsce Piastowe	Tak	13 326	190	6
Mielec (miejska)	Tak	57 612	985	32
Mielec (wiejska)	Tak	13 529	55	7
Narol	Tak	7 609	55	4
Niebylec	Tak	10 320	4	3
Nisko	Tak	21 534	346	11
Niwiska	Tak	6 188	85	3
Nowa Dęba	Nie	17 202	598	8
Nowa Sarzyna	Tak	21 051	136	11
Nowy Żmigród	Tak	8 742	156	5
Nozdrzec	Tak	7 612	48	4
Oleszyce	Nie	6 149	18	2

Gmina	Czy jest spełniony warunek ustawy dot. pracowników socjalnych	Liczba mieszkańców wg GUS	Liczba rodzin w gminie korzystająca z pracy socjalnej	Liczba pracowników socjalnych
Olszanica	Tak	4 729	217	3
Orły	Tak	8 557	190	6
Osiek Jasielski	Tak	5 190	71	3
Ostrów	Tak	7 371	70	4
Padew Narodowa	Tak	5 158	138	3
Pawłosiów	Tak	8 441	16	4
Pilzno	Tak	18 220	126	9
Pruchnik	Tak	9 319	60	4
Przeclaw	Tak	11 995	41	6
Przemyśl (wiejska)	Tak	10 683	119	4
Przeworsk (miejska)	Tak	14 709	177	9
Przeworsk (wiejska)	Nie	14 609	510	7
Pysznicza	Tak	11 734	155	5
Radomyśl nad Sanem	Tak	7 237	395	4
Radomyśl Wielki	Tak	14 219	0	6
Radymno (miejska)	Tak	5 050	46	3
Radymno (wiejska)	Tak	10 950	63	5
Rakszawa	Tak	7 306	0	3
Raniżów	Tak	6 939	48	4
Rokietnica	Nie	4 166	28	2
Ropczyce	Tak	27 229	367	10
Roźwienica	Tak	6 192	117	4
Rudnik nad Sanem	Tak	9 915	178	8
Rymanów	Tak	15 322	246	8
Sanok (miejska)	Tak	34 921	622	18
Sanok (wiejska)	Tak	18 110	149	10
Sędziszów Małopolski	Tak	23 879	218	16
Sieniawa	Tak	6 758	42	4
Skołyszyn	Tak	12 072	20	7
Sokołów Małopolski	Tak	17 315	278	8
Solina	Tak	5 245	3	3
Stalowa Wola	Tak	56 280	237	43
Stary Dzików	Tak	4 036	26	3
Strzyżów	Tak	19 925	124	12
Stubno	Nie	3 705	40	2
Świlcza	Tak	16 568	266	15
Tarnowiec	Tak	9 034	34	5
Tryńcza	Tak	8 510	13	4
Trzebownisko	Tak	23 815	149	10
Tuszów Narodowy	Tak	8 286	32	5
Tyczyn	Tak	11 315	246	5
Tyrawa Wołoska	Tak	1 946	102	4

Gmina	Czy jest spełniony warunek ustawy dot. pracowników socjalnych	Liczba mieszkańców wg GUS	Liczba rodzin w gminie korzystająca z pracy socjalnej	Liczba pracowników socjalnych
Ulanów	Tak	7 933	0	3
Ustrzyki Dolne	Tak	16 472	255	8
Wadowice Górne	Tak	7 607	174	4
Wiązownica	Tak	11 696	202	6
Wielkie Oczy	Tak	3 672	25	3
Wielopole Skrzyńskie	Tak	7 824	111	5
Wiśniowa	Tak	7 697	145	5
Wojaszówka	Tak	9 233	130	4
Zagórz	Tak	12 743	3	6
Zaklików	Tak	8 116	55	4
Zaleszany	Nie	11 005	352	5
Zarszyn	Tak	8 938	120	5
Zarzecze	Tak	6 962	198	5
Żołynia	Tak	6 998	120	3
Żurawica	Tak	12 667	104	6
Żyraków	Tak	14 385	82	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie OZPS za 2022 r.

W 17 gminach województwa podkarpackiego nie były spełnione wskaźniki ustawowe dotyczące zatrudnienia pracowników socjalnych. Spowodowane jest to głównie niewystarczającą ilością środków finansowych uwzględnionych w budżecie danej gminy lub – w niektórych przypadkach – brakiem kandydatów aplikujących na to stanowisko. Ponadto niski poziom wynagrodzeń kadr pomocy społecznej na tle sektora publicznego, jak również na tle innych zawodów z obszaru ochrony zdrowia i pomocy społecznej skutkuje małym zainteresowaniem pracą na tych stanowiskach. Płaca pracownika socjalnego znacząco odbiega od przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce rynkowej⁵³. Zarobki nawet 70 proc. osób zatrudnionych w systemie pomocy społecznej oscylują wokół płacy minimalnej. Przekłada się to na brak chętnych do wykonywania zawodów pomocowych w konsekwencji obserwujemy deficyt młodych osób, które zastąpiłyby starzejące się kadry pomocy społecznej. Zjawisko to może się pogłębiać w najbliższych latach, ponieważ obserwujemy także spadek zainteresowania kierunkami studiów związanymi z polityką społeczną⁵⁴.

⁵³ D. Maroń, *Wynagradzanie pracowników socjalnych w samorządowych jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne, nr 1/2023.

⁵⁴ www.ksiegowosc.infor.pl

1. Założenia Programu

Kluczowe znaczenie dla polityki społecznej w regionie mają dokumenty programowe, które definiują ramy formalno-prawne dla działania władz samorządowych oraz wskazują priorytetowe obszary interwencji. Szczególnie istotne są te programy, które podejmują problematykę wykluczenia społecznego jako jedno z głównych wyzwań dla współczesnej polityki społecznej.

Zadaniem własnym Samorządu Województwa wynikającym z art. 21 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej jest „opracowanie, aktualizowanie i realizacja strategii wojewódzkiej w zakresie polityki społecznej, będącej integralną częścią strategii rozwoju województwa, obejmującej w szczególności programy: przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, pomocy społecznej, profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, współpracy z organizacjami pozarządowymi — po konsultacji z powiatami”.

Samorząd Województwa Podkarpackiego - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie opracował i realizuje programy obejmujące całościowo problematykę wykluczenia społecznego wynikającą z ustawy o pomocy społecznej:

- Samorząd dla Rodziny-Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2021-2030. Głównym celem Programu jest wzmocnienie funkcjonowania rodziny i systemu pieczy zastępczej. W ramach programu określono 3 cele szczegółowe: wzmocnianie profilaktyki na rzecz prawidłowego funkcjonowania rodzin i odpowiedzialnego rodzicielstwa, wsparcie rodzin w trudnej sytuacji życiowej oraz rozwój systemu wsparcia rodziny i pieczy zastępczej w regionie. Program swym zakresem obejmuje obszary: rodzina biologiczna, rodzinna piecza zastępcza, instytucjonalna piecza zastępcza oraz adopcja. (program dostępny na stronie www.rops.rzeszow.pl w zakładce Polityka Społeczna – Samorząd dla Rodziny-Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2021-2030)
- Wojewódzki Program na Rzecz Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania Ich Wykluczeniu Społecznemu na lata 2021 -2030. Celem głównym Programu jest umożliwienie osobom z niepełnosprawnościami pełnego uczestnictwa w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym oraz korzystania z przysługujących im praw na równi z innymi obywatelami. W Programie określono trzy cele szczegółowe, w ramach, których wyznaczono zadania m. in. zwiększenie dostępności do usług rehabilitacyjnych; wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi; zapewnienie równego dostępu do edukacji i rehabilitacji; promocję zdrowego stylu życia oraz prowadzenie profilaktyki zdrowotnej; wspieranie uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, sportowych, turystycznych, rekreacyjnych i rehabilitacyjnych; likwidację różnego rodzaju barier; doskonalenie systemu wsparcia społecznego mającego na celu wspieranie samorządów lokalnych w zapewnieniu

opieki wychowawczej i asystentury osób niepełnosprawnych; wspieranie rozwoju usług społecznych na rzecz osób z niepełnosprawnościami, wspieranie rozwoju mieszkalnictwa wspomaganego dla osób z niepełnosprawnościami. (program dostępny na stronie www.rops.rzeszow.pl w zakładce Rehabilitacja – Wojewódzki Program na Rzecz Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania Ich Wykluczeniu Społecznemu)

- Wojewódzki Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2022 – 2030. Głównym celem Programu jest zintegrowanie oddziaływań oraz zwiększenie zakresu działań na rzecz przeciwdziałania uzależnieniom w województwie podkarpackim. Dla realizacji celu głównego zaplanowano 13 celów operacyjnych, w ramach których przewidziano 28 zadań. Zadania dotyczą bezpośrednio profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień, w tym z zakresu przeciwdziałania alkoholizmowi, przeciwdziałania narkomanii, uzależnieniom behawioralnym oraz zapobiegania zakażeniom HIV i zwalczania AIDS. (program dostępny na stronie www.rops.rzeszow.pl w zakładce Profilaktyka Uzależnień – Przeciwdziałanie uzależnieniom)
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy Domowej na lata 2024 -2030. Celem głównym Programu jest zwiększenie skuteczności działań podejmowanych w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej oraz zmniejszenie skali tego zjawiska w województwie podkarpackim. W Programie uwzględnione zostały działania: profilaktyczne i edukacyjne, których celem jest uwrażliwienie społeczeństwa na występujące zjawisko przemocy, zadania dotyczące zarówno ochrony oraz wsparcia dla osób doznających przemocy domowej jak i mające na celu zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc domową. Odniesiono się również do działań adresowanych do specjalistów i instytucji zajmujących się problematyką przeciwdziałania przemocy domowej celem podniesienia kompetencji zawodowych jej przedstawicieli. (program dostępny na stronie www.rops.rzeszow.pl w zakładce Profilaktyka Uzależnień – Przeciwdziałanie przemocy domowej)
- Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej Województwa Podkarpackiego do 2030 roku (RPRES WP). Celem głównym Programu jest wzrost udziału podmiotów ekonomii społecznej w gospodarce i rozwiązywaniu problemów społecznych. W ramach programu określono 4 cele szczegółowe: wzmocnienie potencjału PES do działań na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej, wzmocnienie potencjału i konkurencyjności przedsiębiorstw społecznych, wzmocnienie współpracy JST z sektorem ekonomii społecznej, zwiększenie efektywności systemu wsparcia ES (program dostępny na stronie es.rops.rzeszow.pl w zakładce Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej)

Powyższe dokumenty programowe obejmują kompleksowym wsparciem dzieci i młodzież, rodzinę, rodzinę w kryzysie, wychowanków pieczy zastępczej oraz osoby z niepełnosprawnością. W dokumentach wskazano także kierunki działań w obszarze profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przeciwdziałania narkomanii, jak również zadania dotyczące ochrony oraz wsparcia dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie. Wobec powyższego **zadania Wojewódzkiego Programu Pomocy Społecznej na lata 2024 – 2030 skierowane są głównie na: osoby starsze, osoby w kryzysie bezdomności, ubogie oraz do kadry pomocy społecznej.**

2. Cele i zadania Programu

CEL GŁÓWNY:

Zwiększenie efektywności systemu pomocy i integracji społecznej w województwie.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- I. Rozwój systemu usług społecznych i aktywnych form pomocy w środowisku lokalnym.
- II. Przeciwdziałanie ubóstwu.
- III. Przeciwdziałanie bezdomności.
- IV. Zwiększenie i rozwój oferty form wsparcia dla seniorów.
- V. Wzmocnienie potencjału oraz podniesienie kwalifikacji kadry pomocy i integracji społecznej.

CEL SZCZEGÓŁOWY I

Rozwój systemu usług społecznych i aktywnych form pomocy w środowisku lokalnym.

Zadania:

1. Zwiększenie dostępu do usług społecznych świadczonych w środowisku lokalnym dla osób starszych, w kryzysie bezdomności oraz dotkniętych ubóstwem.
2. Zwiększenie dostępu do informacji umożliwiających poruszanie się po różnych systemach wsparcia w zakresie usług społecznych.
3. Wspieranie podmiotów ekonomii społecznej podejmującej działania w obszarze usług społecznych.
4. Wspieranie współpracy sektora pozarządowego z administracją samorządową i jej jednostkami organizacyjnymi w zakresie rozwoju środowiskowych form wsparcia.
5. Wspieranie lokalnych inicjatyw, tworzenie sieci współpracy i partnerstw lokalnych wokół problemów i potrzeb społecznych.

CEL SZCZEGÓŁOWY II

Przeciwdziałanie ubóstwu.

Zadania:

1. Wspieranie działań w obszarze pomocy społecznej na rzecz łagodzenia skutków ubóstwa osób w trudnej sytuacji materialnej i życiowej oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym.

2. Wspieranie ponadlokalnych programów pozyskiwania, magazynowania, dystrybucji żywności oraz artykułów pierwszej potrzeby dla organizacji pozarządowych i innych podmiotów realizujących działania na rzecz osób ubogich i zagrożonych wykluczeniem społecznym.
3. Wspieranie działań z zakresu integracji oraz aktywizacji społeczno-zawodowej osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej.
4. Wspieranie innowacyjnych rozwiązań i programów w zakresie wychodzenia z ubóstwa.

CEL SZCZEGÓŁOWY III

Przeciwdziałanie bezdomności.

Zadania:

1. Wspieranie funkcjonowania placówek udzielających schronienia osobom w kryzysie bezdomności, w tym placówek wsparcia dziennego (punkty wydawania posiłków, odzieży, łaźnie, ogrzewalnie itp.).
2. Wspieranie działań podejmowanych na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób w kryzysie bezdomności oraz zagrożonych bezdomnością.
3. Wspieranie realizacji programów wychodzenia z bezdomności.
4. Rozwój streetworkingu jako aktywnej formy pracy z osobą w kryzysie bezdomności.

CEL SZCZEGÓŁOWY IV

Zwiększenie i rozwój oferty form wsparcia dla seniorów.

Zadania:

1. Wspieranie organizowania grup samopomocowych oraz inicjowanie pomocy sąsiedzkiej dla osób starszych w środowisku lokalnym.
2. Rozwój wolontariatu w zakresie pomocy osobom starszym.
3. Edukacja członków rodzin i osób zajmujących się opieką nad osobami starszymi.
4. Wspieranie działań mających na celu integrację wewnątrz- i międzypokoleniową seniorów.
5. Promowanie zdrowego stylu życia i kreowanie pozytywnego wizerunku osób starszych.
6. Wzbogacenie oferty w zakresie aktywizacji i organizacji czasu wolnego seniorów.
7. Działania profilaktyczne oraz prewencyjne w zakresie bezpieczeństwa osób starszych (organizacja szkoleń/warsztatów, kampanii informacyjnych, upowszechnianie teleopieki itp.).

CEL SZCZEGÓŁOWY V

Wzmocnienie potencjału oraz podniesienie kwalifikacji kadry pomocy i integracji społecznej.

Zadania:

1. Organizowanie różnorodnych form kształcenia podnoszących kwalifikacje i kompetencje pracowników pomocy i integracji społecznej (szkolenia, kursy, warsztaty, wizyty studyjne itp.).
2. Organizowanie superwizji pracy socjalnej.
3. Szkolenia dla członków organizacji pozarządowych w obszarze pomocy społecznej.

4. Adresaci Programu i partnerzy

- ▲ Mieszkańcy województwa podkarpackiego;
- ▲ Administracja rządowa;
- ▲ Administracja samorządowa i jej jednostki organizacyjne;
- ▲ Organizacje pozarządowe i inne podmioty wymienione w art. 3 ust.3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie;
- ▲ Podmioty ekonomii społecznej;
- ▲ Media.

5. Zasięg realizacji Programu

Program realizowany jest na rzecz mieszkańców województwa podkarpackiego.

6. Sposób realizacji i monitoring Programu

W imieniu Samorządu Województwa Podkarpackiego realizatorem Programu a zarazem jego koordynatorem będzie Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie. Zadania przewidziane w ramach Programu realizowane będą w formie pracy ciągłej przez cały okres jego obowiązywania. Program będzie monitorowany przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie corocznie poprzez analizę sprawozdań złożonych przez podmioty realizujące cele i zadania określone w Programie. Informacja o realizacji Programu przyjmowana będzie przez Sejmik Województwa Podkarpackiego. Program podlegał będzie ewaluacji, która dokonana zostanie przez ROPS w Rzeszowie. Wnioski z monitoringu oraz ewaluacji Wojewódzkiego Programu Pomocy Społecznej na lata 2024 - 2030 będą stanowić podstawę do ewentualnej modyfikacji ujętych w nim celów i zadań lub definiowaniu nowych.

Przedmiotem monitorowania będą ustalone wskaźniki oceny rezultatów realizacji celów szczegółowych wykazane w poniższej tabeli.

Tabela nr 4. Wskaźniki monitorowania celów szczegółowych Programu

CELE SZCZEGÓŁOWE	WSKAŹNIKI
Rozwój systemu usług społecznych i aktywnych form pomocy w środowisku lokalnym	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej ▲ liczba inicjatyw samopomocowych, grup wsparcia ▲ liczba podmiotów świadczących usługi społeczne

Przeciwdziałanie ubóstwu	<ul style="list-style-type: none"> ▲ liczba rodzin/osób objętych pomocą społeczną ze względu na ubóstwo ▲ liczba podmiotów działających na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym ▲ liczba zrealizowanych programów/inicjatyw
Przeciwdziałanie bezdomności	<ul style="list-style-type: none"> ▲ liczba osób w kryzysie bezdomności oraz zagrożonych bezdomnością objętych pomocą ▲ liczba podmiotów prowadzących placówki dla osób bezdomnych ▲ liczba osób, które zostały objęte programami wychodzenia z bezdomności ▲ liczba osób objętych działaniami na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej
Zwiększenie i rozwój oferty form wsparcia dla seniorów	<ul style="list-style-type: none"> ▲ liczba osób starszych objętych wsparciem ▲ liczba zrealizowanych programów i projektów w zakresie aktywizacji osób starszych ▲ liczba przeszkolonych członków rodzin i osób zajmujących się seniorami ▲ liczba wolontariuszy działających na rzecz osób starszych
Wzmocnienie potencjału oraz podniesienie kwalifikacji kadry pomocy i integracji społecznej	<ul style="list-style-type: none"> ▲ liczba osób, które podniosły swoje kwalifikacje i/lub kompetencje w obszarze usług społecznych, pomocy i integracji społecznej ▲ liczba osób, które uczestniczyły w konferencjach, warsztatach, wizytach studyjnych, superwizjach ▲ liczba zorganizowanych konferencji, szkoleń, warsztatów, superwizji itp.

7. Źródła finansowania Programu

- ▲ środki samorządu województwa;
- ▲ środki innych jednostek samorządu województwa;
- ▲ środki pochodzące ze źródeł krajowych i zagranicznych;
- ▲ środki pozyskane przez organizacje pozarządowe.

Podsumowanie

Działania zaplanowane w Programie Pomocy Społecznej na lata 2024 - 2030 mają na celu zapewnienie efektywnego systemu wsparcia społecznego poprzez: udostępnienie osobom potrzebującym pomocy, instrumentów wspierających je w podejmowaniu wysiłków zmierzających do przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych, a także życiowego usamodzielnienia oraz integracji ze środowiskiem.

Ujęte w Programie założenia mają na celu ukierunkować i zdynamizować działania jednostek samorządowych, organizacji pozarządowych oraz społeczności lokalnej do budowania kompleksowego systemu wsparcia, koncentrującego się wokół działań nakierowanych na poprawę życia mieszkańców województwa podkarpackiego oraz zapobieganie ich marginalizacji i wkluczeniu społecznemu.

Spis aktów prawnych

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 2094 ze zm.).
2. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 r., poz. 901 ze zm.).
3. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2023 r., poz. 571 t.j.).
4. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1818 ze zm.).
5. Ustawa z dnia 28 lipca 2023 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1693 ze zm.).

Dokumenty programowe i strategiczne

1. Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021–2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030.
2. Strategia Rozwoju Usług Społecznych, polityka publiczna do 2030 (z perspektywą do 2035 r.)
3. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030, obszar włączenia społecznego. Dotyczy w szczególności działań zmierzających do zmniejszenia poziomu ubóstwa i wykluczenia społecznego w województwie (Działanie 2.6.1).
4. Podkarpacki Plan Rozwoju Usług Społecznych i Deinstytucjonalizacji na lata 2023-2025 przyjęty Uchwałą Zarządu Województwa Podkarpackiego Nr 476/9917/23 z dnia 4 kwietnia 2023 r.
5. Kondycja Społeczno-Gospodarcza Rodzin w województwie podkarpackim i małopolskim. Raport końcowy.